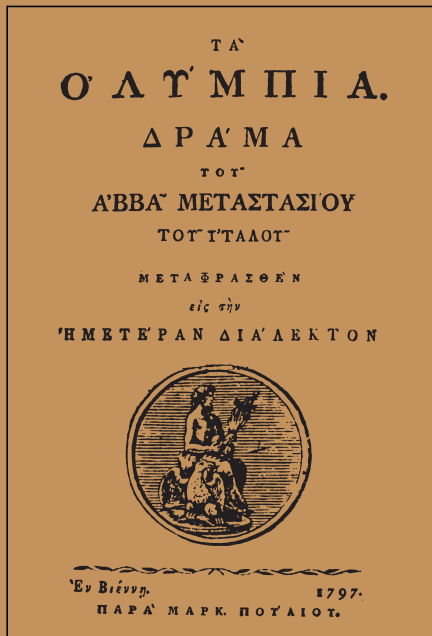

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

Ο
ΡΗΓΑΣ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ
ΤΩΝ ΟΛΥΜΠΙΩΝ
ΤΟΥ ΜΕΤΑΣΤΑΣΙΟ

ΕΚΔΟΣΗ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΗΣ
ΦΕΡΩΝ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ-ΡΗΓΑ

ΑΘΗΝΑ 2001

Ο
ΡΗΓΑΣ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ
ΤΩΝ ΟΛΥΜΠΙΩΝ
ΤΟΥ ΜΕΤΑΣΤΑΣΙΟ

Έπανατύπωση, Φεβρουάριος 2023

Ο ΡΗΓΑΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ ΤΩΝ ΟΛΥΜΠΙΩΝ ΤΟΥ ΜΕΤΑΣΤΑΣΙΟ, ΑΘΗΝΑ 2001

ISBN: 960-86387-7-1

Δημήτριος Καραμπερόπουλος

Διδάκτωρ Ιστορίας τής Ιατρικής

Πρόεδρος Έπιστημονικής Έταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Γραφικές Τέχνες ΔΟΜΗ Ο.Ε. Τηλ.: 210-9310605 Fax: 210-9344407

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΦΕΡΩΝ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ-ΡΗΓΑ

Μιλτιάδου 3 - 145 62 Κηφισιά - Άθήνα Τηλ.: 210-8011.066

www.rhigassociety.gr

e-mail: karamber@otenet.gr

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ:

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΤΑΜΟΥΛΗ Α.Ε.

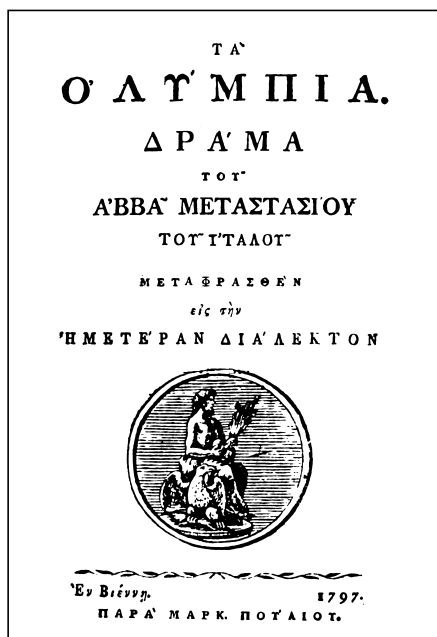
Άβέρωφ 2 - 104 33 Άθήνα. Τηλ.: 210-5238305 (5 γραμμές) Fax: 210-5238959

e-mail: info@stamoulis.gr

Ίστοσελίδα: www.stamoulis.gr

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

Ο
ΡΗΓΑΣ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ
ΤΩΝ ΟΛΥΜΠΙΩΝ
ΤΟΥ ΜΕΤΑΣΤΑΣΙΟ

ΕΚΔΟΣΗ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΗΣ
ΦΕΡΩΝ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ-ΡΗΓΑ
ΑΘΗΝΑ 2001

Ἡ ἐκδοτική δραστηριότητα τοῦ Ρήγα κατὰ τὸ 1797

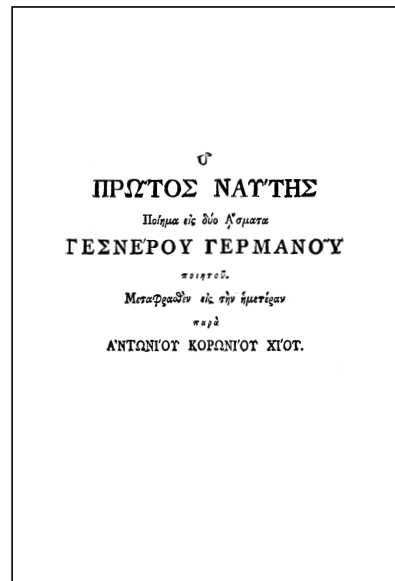
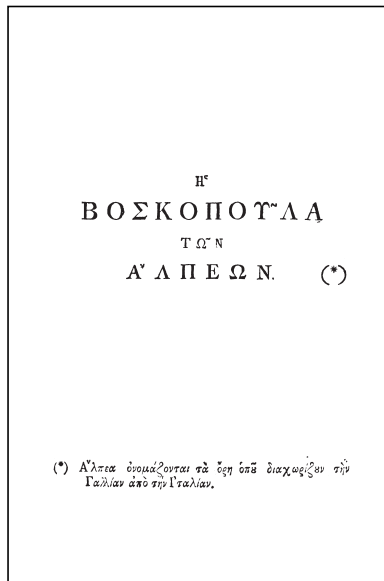
Ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς (Βελεστίνο 1757-Βελιγράδι 1798) ἐπισκέφθηκε τὴ Βιέννη, στὴν ὁποία διαβιοῦσε μεγάλος ἀριθμὸς Ἑλλήνων μὲ πολλαπλὴ δραστηριότητα καὶ ἀξιοζήλευτη Ἑλληνικὴ Κοινότητα, γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1790, ὡς διερμηνέας καὶ γραμματέας ἑνὸς τοπάρχου, στὸν ὁποῖο δόθηκε ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας ὁ τίτλος τοῦ βαρῶνου. Τότε ὁ Ρήγας εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐκδώσει τὰ δυὸ πρῶτα τοῦ βιβλίου: *Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν καὶ Φυσικῆς ἀπάνθισμα*. Ἐπανέρχεται στὴ Βιέννη τὸν Αὐγούστο τοῦ 1796, ἔχοντας ἤδη ἀποκρυσταλλώσει μέσα του τὸ ἐκδοτικὸ καὶ ἐπαναστατικὸ του σχέδιο. Ἀρχίζει ἀμέσως νὰ τυπώνει τὸ πρῶτο φύλλο τῆς Χάρτας του, τὴν *Ἐπιπεδογραφία τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, καὶ νὰ ἔχει ἐπαφὲς μὲ τοὺς ἐκεῖ διαμένοντες φίλους του, στίς συνεστιάσεις τῶν ὁποίων τραγουδᾷ τὸν ἐπαναστατικὸ του παιᾶνα *Θούριος*, ὁ ὁποῖος κυκλοφοροῦσε καὶ σὲ χειρόγραφη μορφή.

Τὸ 1797 εἶναι ἡ σημαντικὴ ἐπαναστατικὴ καὶ ἐκδοτικὴ χρονιά τοῦ Ρήγα, κατὰ τὴν ὁποία ὀλοκληρώνει τὴν ἔκδοση τῆς δωδεκάφυλλης *Χάρτας τῆς Ἑλλάδος*· ἐκδίδει ἐπίσης τὴ *Νέα Χάρτα τῆς Βλαχίας* καὶ τὴ *Γενικὴ Χάρτα τῆς Μολδοβίας*. Τυπώνει τὴν εἰκόνα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τὰ βιβλία *Νέος Ἀνάχαρσις* καὶ *Ἡθικὸς Τρίπους*. Τέλος χωρὶς τὴν ἄδεια, πού μέχρι τότε ἔπαιρνε ἀπὸ τὴν λογοκρισία τῆς Αὐστριακῆς Ἀστυνομίας γιὰ τὰ ἐκδοθέντα ἔργα του, τυπώνει παράνομα τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1797 τὴ *Νέα Πολιτικὴ Διοίκηση*, στὴν ὁποία ἐμπεριέχονται ἡ *Ἐπαναστατικὴ Προκήρυξις*, τὰ *Δίκαια τοῦ Ἀνθρώπου*, τὸ *Σύνταγμα* καὶ ὁ *Θούριος*. Παράλληλα στὸ τυπογραφεῖο βρίσκεται ἔτοιμο καὶ τὸ *Στρατιωτικὸν Ἐγκόλπιον*, ἓνα ἐγχειρίδιο ἐκπαιδεύσεως τῶν σκλαβωμένων στὴν πολεμικὴ τέχνη, πού ὅμως δὲν εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος, γιὰτὶ κατασχέθηκε ἀπὸ τὴν Αὐστριακὴ Ἀστυνομία μετὰ τὴν προδοσία καὶ σύλληψη τοῦ Ρήγα τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1797.

Ὅλη αὕτὴ ἡ ἐκδοτικὴ δραστηριότητα τοῦ Ρήγα ἐντάσσεται στὸ ἐπαναστατικὸ του σχέδιο, τὸ ὁποῖο περιλάμβανε τὴν προετοιμασία καὶ ἐμπύχωση τῶν σκλαβωμένων γιὰ ἐπανάσταση καὶ τὴν ἐκπαίδευσή τους στὸν πόλεμο, ἐνῶ παράλληλα προνοοῦσε γιὰ τὴν πολιτειακὴ μορφή τοῦ κράτους του, πού στὴ συνέχεια θὰ δημιουργοῦνταν.

Τό βιβλίο *Ἡθικός Τρίπους*

*Ἡθικός Τρίπους*¹ ἐμπεριέχει τρία ἔργα: Τὰ δυὸ πρῶτα, *Τὰ Ἵλυμπια* τοῦ Μεταστάσιο (*Pietro Metastasio*, 1698-1792) καὶ ἡ *Βοσκοπούλα τῶν Ἄλπεων* τοῦ Μαρμοντέλ (*Jean-Francois Marmontel*, 1723-1799), μεταφράσθηκαν ἀπὸ τὸν Ρήγα Βελεστινλή, ἐνῶ τὸ τρίτο ἔργο *Ἁπὸ τὸν ναύτη* τοῦ Γκέσνερ (*Salomon Gessner*, 1730-1788) μεταφράσθηκε ἀπὸ τὸν σύντροφο τοῦ Ρήγα, Ἀντώνιο Κορωνιὸ (1770-1798). Εἶναι δηλαδὴ ἔργα ἀπὸ τὴν ἰταλική, γαλλικὴ καὶ γερμανικὴ λογοτεχνία.

Οἱ τίτλοι τῶν ἄλλων δύο ἔργων τοῦ *Ἡθικοῦ Τρίποδος*,
Ἡ Βοσκοπούλα τῶν Ἄλπεων καὶ *Ἁπὸ τὸν ναύτη*.

¹ Ὁ Ρήγας χρησιμοποιοεῖ τὸ ἐπίθετο "ἠθικός", ὅπως ἐπίσης καὶ στὸν ὑπότιτλο τοῦ βιβλίου του *Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἑραστῶν*, ἧτοι βιβλίον ἠθικόν με τὴ σημασία τοῦ ὄρου ποὺ εἶχε στὴν ἐποχὴ του καὶ ὄχι με τὴ σημερινὴ ποὺ τίθεται σὲ ἀντιδιαστολὴ στὸ ἀνήθικο. Χαρακτηριστικὰ ἐπεξηγεῖ στὸν πρόλογο τοῦ "Σχολείου" ὅτι τὰ κείμενά του «καὶ εὐφραίνουσι καὶ τὰ ἦθη τρόπον τινὰ ἐπανορθοῦν». Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται μερικοὶ τίτλοι βιβλίων με τὸ ἐπίθετο "ἠθικός" ὅπως τοῦ Πολυζώη Λαμπανιτζίωτη, *Ἡθικὴ περιήγησις Κύρου βασιλέως Περσῶν*, Ἐν Βιέννῃ 1783, Σπυρ. Δεστούνη, *Οἰκονομία τῆς ζωῆς ἧτοι Σύνοψις τῆς ἠθικῆς*, καὶ *Ἡθικὴ τῶν Παίδων*, Ἐν Μόσχῃ 1802, Ἰ. Μπάλλα, *Ἡθικὰ διηγήματα δύο ἐκ τῶν τοῦ κυρίου Μαρμοντέλ*, Ἐν Μόσχῃ 1812, Μιχ. Χρησταρῆ, *Στοιχειώδης σύγγραμμα*

Ὁ Ἡθικός Τρίπους ἐκδόθηκε στή Βιέννη στό τυπογραφεῖο τῶν ἀδελφῶν Πούλιου τὸ καλοκαίρι τοῦ 1797 μετὰ τὴν ἐκδόση τοῦ *Νέου Ἀναχάριστος*, ὅπως αὐτὸ τεκμαίρεται ἀπὸ σχετικὲς μαρτυρίες. Στὰ ἔγγραφα Λεγρᾶνδ² σημειώνεται ὅτι ὁ Ἑλληνας ἔμπορος στὸ Ἰάσιο Γεώργιος Μιχαήλ, ὅταν βρισκόταν στή Βιέννη, παρέλαβε 500 ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου *Νέος Ἀναχάριστος*, πού εἶχαν τυπωθεῖ, ἐνῶ ἀργότερα ὁ Ρήγας τοῦ ἔστειλε 700 ἀντίτυπα ἀπὸ τὸ βιβλίο Ὁ *Ἡθικός Τρίπους* μετὰ τὸν παραγγελιοδόχο τοῦ Μιχαήλ. Ἐπίσης ὁ Fanz Carl Alter στίς 26 Ἰουλίου 1797 γράφει σὲ περιοδικὸ τῆς Λειψίας ὅτι στὸ τυπογραφεῖο τῶν ἀδελφῶν Πούλιου ἐκτὸς ἀπὸ τὸ βιβλίο *Νέος Ἀναχάριστος* τυπώνεται καὶ τὸ βιβλίο *Ὀλύμπια* τοῦ ἄββᾶ Μεταστασίου³.

Τὰ ἀνακριτικὰ ἔγγραφα γιὰ τὸν Ἡθικὸ Τρίποδα

Ἐνδιαφέρον ἔχει νὰ μνημονευθοῦν τὰ ἀναγραφόμενα στὰ ἀνακριτικὰ ἔγγραφα⁴, ἀπὸ τὰ ὁποῖα προκύπτει ὅτι ὁ Ρήγας εἶναι ὁ συγ-

περὶ ἠθικῆς καὶ εὐδαιμονίας, Ἐν Βιέννῃ 1816. Γιὰ τὴ διεξοδικὴ ἀνάλυση τοῦ θέματος βλ. Λεάνδρου Βρανούση, *Ρήγας*, (Βασικὴ Βιβλιοθήκη, ἀρ. 10), Ἀθήνα [1954], σελ. 126 καὶ Κ. Θ. Δημαρᾶ, *Ἑλληνικὸς Ρωμαντισμὸς*, Ἀθήνα 1982, σελ. 28-29. Ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ Marмонтel εἶχε ἔργο μετὰ τίτλο *Le trepied d' Hélène, conte moral* καὶ ἴσως νὰ ἀποτελέσει ὑπόδειγμα γιὰ τὸν τίτλο *Ἡθικός τρίπους* πού ὁ Ρήγας χρησιμοποίησε. Εὐχαριστίες στὸν καθηγητὴ κ. Δημήτριο Παντελοδήμο γιὰ τὴν ὑπόδειξη.

² Αἰμ. Λεγρᾶνδ-Σπ. Λάμπρου, *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινῆ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ μαρτυρησάντων*, Ἀθήνησι 1891, φωτομηχανικὴ ἐπανέκδοση ἀπὸ τὴν Ἐπιστημονικὴ Ἑταιρεία Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα μετὰ τὴν προσθήκη εὐρετηρίου, ἐπιμ. Δημ. Καραμπερόπουλου, Ἀθήνα 1996, σελ. 63. Λεάνδρου Βρανούση, *Ἐφημερίς*, ἔτος ἑβδομὸν 1797, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Κέντρο Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Ἀθήνα 1995, τόμ. 5, *Προλεγόμενα*, ἀρ. ὑποσημ. 363, σελ. 853-854.

³ Γεωργίου Λαῖου, «Οἱ Χάρτες τοῦ Ρήγα. Ἔρευνα ἐπὶ νέων πηγῶν», *Δ.Ι.Ε.Ε.*, τόμ. 14, 1960, Παράρτημα I, σελ. 295-296 καὶ σὲ ἀνάτυπο, σελ. 71-72.

⁴ Οἱ πληροφορίες αὐτὲς τῶν ἀνακριτικῶν ἐγγράφων μᾶλλον δὲν λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν σὲ μερικὲς δημοσιεύσεις. Ἐνδεικτικὰ βλ. Βάλτερ Ποῦνχεργ, *Ρήγα Βελεστινῆ, Τὰ Ὀλύμπια. Μετάφραση τοῦ λιμπρέτου τοῦ Πιέτρο Μεταστασίου*, Βιέννη 1797, Θεατρικὴ Βιβλιοθήκη, Ἴδρυμα Κώστα καὶ Ἑλένης Οὐράνη, Ἀθήνα 2000, «Εἰσαγωγή», σελ. 57 κ. ἑξ. Μετὰ τὴν εὐκαιρίαν στὰ «ἔξωτερικὰ στοιχεῖα τῆς ἐκδόσης» τῶν *Ὀλυμπίων* ἀπὸ τὸν Ρήγα, πού καταγράφονται στὴν Εἰσαγωγή, σελ. 58 κ. ἑξ., θὰ θέλαμε νὰ προσθέσουμε τίς παραστάσεις πού ἔχουν ληφθεῖ ἀπὸ τὸν τίτλο τῆς *Χάρτας τῆς Ἑλλάδος* καὶ τίς ὁποῖες ἔβαλε στὴ σελίδα τίτλου τῶν *Ὀλυμπίων* καὶ

γροφείας τῶν δυὸ πρώτων ἔργων τοῦ Ἡθικοῦ Τρίποδος. Συγκεκριμένα σημειώνεται ὅτι ὁ τυπογράφος στὴ Βιέννη Γεώργιος Πούλιος ὁμολόγησε ὅτι τύπωσε τὸν Νέον Ἀνάχαρσιν καὶ «τὸ ἑλληνιστὶ γραμμένον ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον Ὁ Ἡθικός Τρίπους» καὶ ὅπως χαρακτηριστικὰ τονίζεται «μετὰ τὴν ἔγκρισιν τῆς λογοκρισίας»⁵. Μάλιστα ἐπισημαίνεται ὅτι «εἰς τὸν κατηγορούμενον (Γεώργιον Πούλιον) δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι ἄγνωστος ἢ ὑψηλὴ ἐγκύκλιος τῆς 3 Ἰουνίου 1795, κατὰ τὴν 4^η παράγραφον τῆς ὁποίας δὲν ἐπιτρέπεται τίποτε νὰ τυπωθῆ χωρὶς προηγουμένην ἔγκρισιν τῆς λογοκρισίας».

Ἐπίσης καταγράφεται ἡ μαρτυρία τοῦ ἰδίου τοῦ Ρήγα πὼς αὐτὸς ἦταν ὁ μεταφραστὴς τῶν δύο ἔργων: «Ὁμολογεῖ ὁ Ρήγας ... ὅτι ἐξέδωκεν ἔργον ἐπιγραφόμενον Ὁ Ἡθικός τρίπους, τοῦθ' ὄπερ μετέφρασεν ἑλληνιστὶ μέρος μὲν ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ τοῦ Ἀββᾶ Μεταστασίου, μέρος δ' ἐκ τῆς Βοσκοπούλας τῶν Ἄλπεων τοῦ Γάλλου συγγραφέως Μαρμοντέλ...»⁶. Ὁμοίως γιὰ τὴν πατρότητα τῶν μεταφράσεων τῶν δύο ἔργων ἀναφέρεται καὶ ὁ Ἀντώνιος Κορωνιός, ὁ ὁποῖος ἔστειλε στὸν Ρήγα τὴ δική του μετάφραση καὶ δημοσιεύθηκε «... μετὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ [=τοῦ Ρήγα] μεταφράσεων»: «Ὁ Κορωνιός... τέλος ὁμολογεῖ, ὅτι μετέφρασε τὸ συγγραμμάτιον τοῦ Γεσνέρου Ὁ πρῶτος ναύτης εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸ εἰς τὸν Ρήγαν πρὸς ἐκτύπωσιν, ὑφ' οὗ καὶ ἐδημοσιεύθη μετὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ μεταφράσεων ἐν τῷ βιβλίῳ τῷ φέροντι τὸν τίτλον Ἡ-

στὴν ἀρχὴ τῆς κάθε πράξεώς τους. Βλ. σχετικὰ παρακάτω. Πάντως ἂν Τὰ Ὀλύμπια καὶ Ἡ βοσκοπούλα τῶν Ἄλπεων δὲν ἦταν μεταφράσεις τοῦ Ρήγα, ἀλλὰ κάποιου ἄλλου, ὅπως ὑποστηρίζει καὶ ὁ Κων. Ἀμαντος, δύσκολα ὁ Ρήγας θὰ ἀπέφενγε τοὺς λιβέλλους τοῦ ἱατροῦ Μιχαὴλ Περδικάκη, ὁ ὁποῖος τόσα ἔγραψε ἐναντίον του στοῦ ἀνέκδοτό του ἔργο *Ρήγας ἢ Κατὰ Ψευδοφιλελλήνων*, [1811], ποὺ δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Λεάνδρου Βρανούση, *Ἐπετηρὶς Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου*, τόμ. 11, 1961, [=ἀνάτυπο, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Κέντρο Ἐρεῦνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Ἀθήνα 1997].

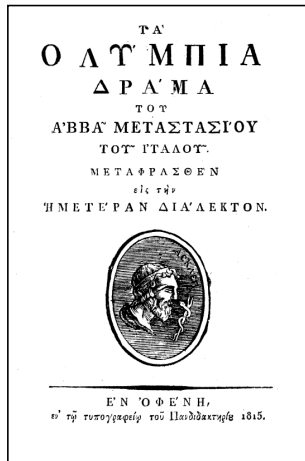
⁵ Κων. Ἀμάντου, *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή*, Ἀθήνα 1930, ἐπιμέλεια ἀπὸ τὴν Ἐπιστημονικὴ Ἐταιρεία Μελέτης Φερῶν-Βελεστινίου-Ρήγα μετὰ τὴν προσθήκην εὐρετηρίου, ἐπιμ. Δημ. Καραμπερόπουλου, Ἀθήνα 1997, σελ. 163: «Ὁ κατηγορούμενος (Γεώργιος Πούλιος) ὁμολόγησε περαιτέρω ὅτι τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον μέρος τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως τοῦ Ἀναχάρσιδος καὶ τὸ ἑλληνιστὶ γραμμένον ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον Ὁ Ἡθικός Τρίπους ἐτυπώθησαν παρ' αὐτῷ μετὰ τὴν ἔγκρισιν τῆς λογοκρισίας, εἰς 1.000 ἀντίτυπα ἕκαστον καὶ ὅτι πρὸ πολλοῦ ἐγνώρισέ πως τὴν πρόθεσιν τοῦ Ρήγα, μετὰ τὴν ὁποίαν ἰδιαίτερος ἐξέδωκε τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔργον...».

⁶ Αἰμ. Λεγρᾶνδ, *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα...δ. π.*, σελ. 61.

θικός τρίπους, ὅπερ ὁ Ρήγας ἐξέδωκε κατὰ τὴν ἰδίαν του ὁμολογίαν πρὸς ἀναμόρφωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους»⁷.

Μεταγενέστερες ἐκδόσεις τοῦ Ἡθικοῦ Τρίποδος

Ὁ Ἡθικός Τρίπους μὲ τὰ τρία του ἔργα ἐπανεκδίδεται τὸ 1815 «ἐν Ὁφέρνη», δηλ. στὴ Βούδα, μὲ τίτλο *Τὰ Ὀλύμπια* καὶ ψευδοτίτλο *Ὁ Ἡθικός Τρίπους*⁸. Ὅμως στὴν ἔκδοση αὐτὴ δὲν ὑπάρχει ἡ ἀφιέρωση τοῦ Ρήγα πρὸς τὸν Στέριο Χατζῆ-Κώνστα τὸν Ὀλυμπιώτη, ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ ἔνδειξη στὸν τίτλο τοῦ Ἡθικοῦ Τρίποδος «*Τὸ εἰς τὰ Προλεγόμενα πενταετηρίς, τετραετηρίς ἀναγνωστέον*», διότι διορθώθηκε τὸ κείμενο τῶν Προλεγομένων, ὅπου ἀναγράφηκε τὸ «*τετραετηρίς*», χωρὶς ὥστόσο, ὅπως διαπιστώσαμε, νὰ διορθωθεῖ ἡ φράση «*κάθε πέμπτου χρόνου*» σὲ *κάθε τέταρτον χρόνον*. Ἐπίσης στὴν ἔκδοση τοῦ 1815 ἔχουν ἀντικατασταθεῖ οἱ παρα-

⁸ Ὁ τίτλος τῶν Ὀλυμπίων στὴν ἔκδοση τοῦ 1815.

στάσεις τόσο στὸν τίτλο, ὅπου ἔχει τεθεῖ ὁ Ἀσκληπιὸς στὴ θέση τοῦ Διός, καθὼς καὶ οἱ ἄλλες τρεῖς παραστάσεις στὴν ἀρχὴ ἐκάστου κεφαλαίου. Ὁ Ἡθικός Τρίπους⁹ ἐπανεκδόθηκε στὰ Ἔπαντα τοῦ Ρή-

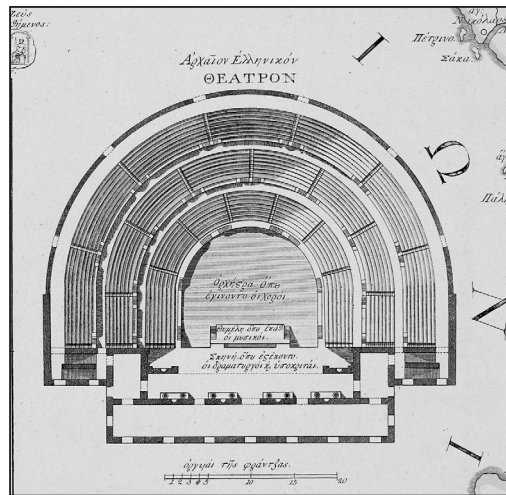
⁷ Αἰμ. Λεγράνδ, *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα...*, ὁ. π., σελ. 99 καὶ 101.

⁸ Φιλ. Ἡλιοῦ, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία τοῦ 19ου αἰώνα. Βιβλία-Φυλλάδια*. Τόμος πρῶτος 1801-1818, Ἀθήνα 1997, ἀρ. 1815.83, σελ. 437-438.

⁹ Πρόσφατα διαβάσαμε στὸ ἄρθρο τῆς Ἄννας Ταμπάκη, «Τὰ Ὀλύμπια (L'Olympiade) του Pietro Metastasio ἀπὸ τὸν Ρήγα Βελεστινλή», τὸ ὁποῖο περιέχεται στὸ πρόγραμμα τοῦ ἔργου Antonio Vivaldi *Ὀλυμπιάδα*, Κέντρο Μουσικοῦ Θεά-

γα, τόμοι Α΄-Β΄, πού ὁ Λέανδρος Βρανούσης εἶχε ἐπιμεληθεῖ στή σειρά ᾿Απαντα Νεοελλήνων Κλασικῶν, Ἀθήνα 1968, τόμ. Α΄, σελ. 293-425. Μεμονωμένα Τά Ὀλύμπια τοῦ Ρήγα ἐπανεκδόθησαν τὸ 1820 στή Μόσχα, χωρίς ὅμως τὴν ἀφιερωτικὴ προσφώνηση στὸν Στέριο Χατζῆ-Κώνστα, ὅπου, ὅπως ἔχουμε παρατηρήσει, διορθώθηκε τὸ «πενταετηρίς» σὲ «τετραετηρίς» χωρίς ὥστόσο νὰ διορθωθεῖ τὸ «κάθε πέμπτον χρόνον» σὲ «κάθε τέταρτον χρόνον».

Πρόσφατα ἔχουμε δύο ἐπανεκδόσεις τῶν Ὀλυμπίων, πού χρησιμοποίησαν τὴν ἐκδοση τοῦ Λέανδρου Βρανούση, χωρίς ὅμως σὲ καμμίαν ἀπὸ τίς μέχρι τώρα ἐκδόσεις νὰ ἔχει συνταχθεῖ εὐρετήριο καὶ γλωσσάριο, τὰ ὁποῖα θὰ ἦταν δυνατόν νὰ βοηθήσουν στὴν ἐξαγωγή σωστῶν συμπερασμάτων. Ἡ μία ἔγινε ἀπὸ τὸ Διεθνὲς Πολιτιστικὸ Κέντρο Δελφῶν σὲ συμπαραγωγή μὲ τὸ Ἀμφι-Θέατρο Σπύρου Α. Εὐαγγελάτου κατὰ τὸ ἔτος ἐορτασμοῦ τῶν διακοσίων χρόνων ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Ρήγα καὶ τὴ διοργάνωση τοῦ Διεθνοῦς

Παράσταση ἀρχαίου θεάτρου ἀπὸ τὸ φύλλο ἑπτὰ τῆς Χάρτας τῆς Ἑλλάδος τοῦ Ρήγα Βελεστινῆ.

τρον Βόλου-Υπουργεῖο Πολιτισμοῦ, Πολιτιστικὴ Ὀλυμπιάδα 2001-2004, πού παρουσιάστηκε στὸ Βόλο τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 2001, σελ. 14-19, ὅτι ἀπὸ τὴ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων στή σειρά *Ρήγα Βελεστινῆ*, ᾿Απαντα τὰ Σωζόμενα, τόμ. Γ΄, ἐπανεκδόθηκε καὶ Ὁ Ἠθικὸς Τρίπους, μὲ Εἰσαγωγή Ἄννας Ταμπάκη, Φιλολογικὴ Ἐπιμέλεια Ines Di Salvo, Ἀθήνα 2001. Δὲν ἔχουμε δεῖ τὴν ἀναφερομένη ἐκδοση νὰ ἔχει κυκλοφορηθεῖ μέχρι τὴν ἡμέρα ἐκτυπώσεως τῆς ἐκδόσεώς μας.

Συμποσίου «'Από τὸν Διαφωτισμὸ στὶς ἐπαναστάσεις: Ὁ Ρήγας καὶ ὁ κόσμος του», Δελφοί, 25-28 Ἰουνίου 1998, σελ. 53-116, μὲ εἰσαγωγικὰ κείμενα τοῦ Δημ. Σπάθη, «Ὁ Μεταστάσιος. Ἡ Ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του», σελ. 23-24, «Ὁ Μεταστάσιος καὶ τὸ Νεοελληνικὸ θέατρο», σελ. 27-32, «Τὰ Ὀλύμπια», σελ. 45-52 καὶ Βάλτερ Ποῦχνερ, «Ὁ Ρήγας καὶ Τὰ Ὀλύμπια», σελ. 44.

Ἡ δευτέρη ἔκδοση τῶν Ὀλυμπίων ἔγινε ἀπὸ τὴν Θεατρικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Ἰδρύματος Κώστα καὶ Ἑλένης Οὐράνη, Ἀθήνα 2000, σελ. 101-220, μὲ φιλολογικὴ ἐπιμέλεια καὶ ἐκτενῆ ἐμπεριστατωμένη Εἰσαγωγή τοῦ Βάλτερ Ποῦχνερ, σελ. 9-98. Ὅμως στὴν ἐρώτηση, πὺ διατυπώνεται στὴν Εἰσαγωγή, σελ. 34 «Ποιά εἶναι ἡ σχέση τοῦ Ρήγα μὲ τὸ θέατρο;» θὰ θέλαμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ὁ Ρήγας κατὰ τὴν πρώτη του ἐπίσκεψη στὴ Βιέννη 1790 παρακολούθησε θεατρικὲς παραστάσεις στὶς 8 Ἰουλίου, 1 Αὐγούστου στὸ «θέατρον νασιονάλ» καὶ 21 Αὐγούστου, ὅπως διαπιστώνεται ἀπὸ τὸ χειρόγραφο, πὺ δημοσίευσε ὁ Νέστωρ Καμαριανός¹⁰. Ἐπίσης ἡ Ἰουλία Χατζηπαναγιώτη ἔχει ἐντοπίσει καὶ ἔργο πὺ τότε παιζόταν καὶ ὁ Ρήγας παρακολούθησε κατὰ τὶς ὡς ἄνω ἡμερομηνίες, (ὑπὸ ἀνακοίνωση-προσωπικὴ ἐπικοινωνία). Ἀκόμη σημειώνουμε ὅτι ὁ Ρήγας στὸ ἔβδομο φύλλο τῆς *Χάρτας* του ἀπεικονίζει ἓνα «Ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν Θέατρον», ἐπεξηγώντας μάλιστα καὶ τὰ μέρη του: «Ὁρχήστρα. Ὅπου ἐγίνοντο οἱ χοροί», «Θυμέλη. Ὅπου ἐκάθ. οἱ μουσικοί», «Σκηνή. Ὅπου ἐστέκοντο οἱ δραματοῦργοι καὶ ὑποκριταί», θέλοντας κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ τονίσει τὴν παιδευτικὴ σημασία τοῦ θεάτρου. Τὴν παράσταση αὐτὴ τοῦ ἀρχαίου θεάτρου ὁ Ρήγας τὴν ἔχει πάρει ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Barbié du Bogage, *Recueil de Cartes Géographiques plans, vues et médalles de l' ancienne Grèce relatif au voyage du Jeune Anacharsis...*, Paris 1788, καὶ, ὅπως σημειώνουμε¹¹, μᾶς ἐντυπωσίασε τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Ρήγας προτίμησε νὰ χρησιμοποιοῦσε ἀπὸ τὸ βιβλίον τὴν παράσταση τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ θεά-

¹⁰ Βλ. *Revue des Etudes Sud-Est Européennes*, τόμ. 18, 1980, τεύχ. 4 Ὀκτ.-Δεκ. σελ. 688-719 καὶ τόμ. 19, 1981, τεύχ. 1, Ἰαν.-Μάρτ., σελ. 42-69 καὶ τὴν ἑλληνικὴ ἔκδοση ἀπὸ τὴν Ἐπιστημονικὴ Ἐταιρεία Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα, Εἰσαγωγή-Μετάφραση-Σχόλια ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Ἀθανάσιο Καραθανάση, Ἀθήνα 1999, σελ. 39-44.

¹¹ Δημ. Καραμπερόπουλου, «Ἡ "Χάρτα τῆς Ἑλλάδος" τοῦ Ρήγα. Τὰ πρότυπα καὶ νέα στοιχεῖα», στὸ *Ἡ Χάρτα τοῦ Ρήγα*, ἔκδοση Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα μὲ τὴν ὑποστήριξη τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1998, σελ. 44, ὑποσημ. 56.

τρον για να τή θέσει στη Χάρτα του και δὲν ἔλαβε ἐκείνην τοῦ Παρθενῶνος μὲ τὴ δυναμικὴ ποὺ ἔχει στὴ συνείδηση τῶν Ἑλλήνων.

Τὸ ἔργο *Ἡ Βοσκοπούλα τῶν Ἄλπεων* ἐκδόθηκε τὸ 1811 σὲ διγλωσση μορφή, γαλλικὰ - ἑλληνικὰ, χρησιμοποιῶντας τὸ κείμενο τῆς ἔκδοσης τοῦ 1797 τοῦ Ρήγα, χωρὶς ὅμως τὸ κείμενο γιὰ τὸν Μαρμοντέλ, ποὺ εἶχε προτάξει ὁ Ρήγας στὴν ἔκδοσή του. Ἐπίσης ἐκδόθηκε τὸ 1822, ὅπου ὅμως ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἔμμετρο κείμενο τοῦ Ρήγα περιλαμβάνεται καὶ σὲ πεζὴ φράση ἢ ὑπόθεση τοῦ ἔργου. Καὶ ἀργότερα σὲ νέες μεταφραστικὲς διασκευὲς ἐκδόθηκε, ὅπως ἀναφέρει διεξοδικὰ ὁ Λ. Βρανούσης¹², ὁ ὁποῖος μάλιστα σημειώνει ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Μαρμοντέλ *Ἡ Βοσκοπούλα τοῦ Ἄλπεων* ἐκδόθηκε καὶ στὶς βαλκανικὲς γλῶσσες Ρουμανικὴ, Σερβικὴ καὶ Βουλγαρικὴ. Ὁ *πρῶτος ναύτης* τοῦ Κορωνιοῦ ἐκδόθηκε αὐτοτελῶς τὸ 1848 στὴν Ἀθήνα προσαρμοσμένος ὅμως «στὰ γλωσσοπαιδευτικὰ ἰδεώδη τῆς ἐποχῆς»¹³.

Ἡ ἐπανεκδόσή μας

Γιὰ τὴν ἐπανεκδόση τοῦ βιβλίου τοῦ Ρήγα Βελεστινῆ, Ὁ *Ἡθικὸς Τρίπους*, Βιέννη 1797, χρησιμοποιήσαμε τὸ πρωτότυπο ἀντίτυπο ποὺ ἀπόκειται στὴ Δημόσια Βιβλιοθήκη Λάρισας¹⁴. Τὸ ἀντίτυπο αὐτὸ ἔχει βιβλιογραφηθεῖ ἀπὸ τὸν Χρῆστο Ντάπλια, *Τὰ παλαίτυπα τῆς Δημόσιας Βιβλιοθήκης Λάρισας (1513-1863)*, Λάρισα 1996, ἀρ.101, σελ. 48-49. Ὡστόσο δὲν μνημονεύεται στὶς βιβλιογραφίες τῶν Γ. Λαδᾶ - Α. Χατζηδήμου, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία τῶν ἐτῶν 1796-1799*, Ἀθήνα 1973, ἀρ. 67, σελ. 76-81 καὶ τοῦ Θωμᾶ Παπαδοπούλου, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1466 ci-1800)*, τόμος πρῶτος, Ἀλφαβητικὴ καὶ χρονολογικὴ ἀνακατάταξις, Ἀθήναι, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, 1984, ἀρ. 4799.

Τὸ ἀντίτυπο τοῦ *Ἡθικοῦ Τρίποδος* τῆς Βιβλιοθήκης Λάρισας περιέχει στὴν ἀρχὴ ἓνα χωρὶς ἀρίθμηση τετρασέλιδο [σελίδες α΄,

¹² Λ. Βρανούση, «Ρήγας καὶ Marmontel», *Ἑλληνογαλλικά. Ἀφιέρωμα στὸν Roger Milliet*, Ἀθήνα 1990, σελ. 121-157.

¹³ Γ. Βελουδῆ, «Ἡ παρουσία τοῦ Salomon Gessner στὴ λογοτεχνία τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ», *περιοδ. Ὁ Ἑραριστής*, τόμ. 11 [=Νεοελληνικὸς Διαφωτισμός. Ἀφιέρωμα στὸν Κ. Θ. Δημαρᾶ], σελ. 17-40. Λ. Βρανούση, «Ρήγας καὶ Marmontel», *ἴ. π.*, ὑποσημ. ἀρ. 47, σελ. 152.

¹⁴ Εὐχαριστίες ἐκφράζονται στὸν Διευθυντὴ τῆς Δημόσιας Βιβλιοθήκης Λάρισας κ. Γεώργιο Λιακόπουλο γιὰ τὴν ὄλη ἐξυπηρέτηση στὴ χρησιμοποίηση τοῦ ἀντιτύπου Ὁ *Ἡθικὸς Τρίπους*.

β', γ', δ']+1-238 σελίδες, σχῆμα 80 μικρό. Στὴ σελ. α' ἀναγράφεται ὁ τίτλος «*Ο ΗΘΙΚΟΣ ΤΡΙΠΟΥΣ*» καὶ στὸ κάτω μέρος «*Τὸ εἰς τὰ προλεγόμενα πενταετηρίς, τετραετηρίς ἀναγνωστέον*»¹⁵ μὲ λευκὴ τὴ σελ. β'. Ἡ σελ. γ' περιέχει τὸν τίτλο τῶν *Ὀλυμπίων*, «*ΤΑ ΟΛΥΜΠΙΑ. Δράμα τοῦ Ἄββᾶ Μεταστασίου μεταφρασθὲν εἰς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον, Ἐν Βιέννῃ 1797, παρὰ Μαρκ. Πούλιου*» μὲ λευκὴ τὴ δ' σελίδα. Στὶς ἀριθμημένες σελίδες 1 καὶ 2 βρῖσκεται ἡ ἀφιερωτικὴ προσφώνηση τοῦ Ρήγα «*Τῷ τιμιωτάτῳ καὶ χρησιμωτάτῳ κυρίῳ κυρίῳ Στεργίῳ Χατζῆ-Κώνστα Ὀλυμπιώτῃ*»¹⁶, ἐνῶ στὶς σελίδες 3 ἕως 6 τὰ «*Προλεγόμενα*». Ἡ ὑπόθεση τῶν *Ὀλυμπίων* περιέχεται στὶς σελ. 7-116, ἐνῶ τὸ δεύτερο ἔργο στὶς σελίδες 117-192 ἀρχίζοντας μὲ τὸν τίτλο «*Η ΒΟΣΚΟΠΟΥΛΑ ΤΩΝ ΑΛΠΕΩΝ*» καὶ τὴν ὑποσημείωση «*Ἄλπεα ὀνομάζονται τὰ ὄρη ὅπου διαχωρίζουν τὴν Γαλλίαν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν*»¹⁷, χωρὶς ὄνομα συγγραφέως, τόπου καὶ χρόνου καὶ μὲ λευκὴ τὴν ἐπόμενη σελίδα. Τὸ τρίτο ἔργο, σελ. 189-238, φέρει τὸν τίτλο «*Ο ΠΡΩΤΟΣ ΝΑΥΤΗΣ, ποίημα εἰς δὺ ἄσματα Γεσνέρου Γερμανοῦ ποιητοῦ. Μεταφρασθὲν εἰς τὴν ἡμετέραν παρὰ Ἀντωνίου Κορωνιοῦ Χίου*» ἀναγράφοντας καὶ τὸ ὄνομα τοῦ μεταφραστῆ. Ἡ σελ. 190 εἶναι λευκὴ καὶ στὶς σελ. 191-192 ἀναγράφονται τὰ «*Προλεγόμενα*».

¹⁵ Ἡ διόρθωση ποὺ ἀναγράφεται δείχνει ὅτι τὸ τετρασέλιδο τυπώθηκε μετὰ τὴν ἐκτύπωση τοῦ ὑπολοίπου βιβλίου.

¹⁶ Ὁ Στέργιος Χατζῆ-Κώνστας ἀπὸ τὸ Νιζυρὸ (σημερινὴ ὀνομασία Καλλιπεύκη) Ὀλύμπου ἦταν δραστήριο μέλος τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Βιέννης. Βλ. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, *Ὁ Ἐν Βιέννῃ Ναός τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ ἡ Κοινότης τῶν Ὀθωμανῶν ὑπηκόων*, Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1912, [=Ἀνατύπωσις μὲ Ἐπιμέλεια-Εἰσαγωγή-Εὐρετήριο Χαρ. Χοτζάκογλου, Ἀθήνα 1997], σελ. 41, 49, 73, 74, 174, 177. Ὁ Στέργιος Χατζῆ-Κώνστας ἀναγράφεται συνδρομητὴς γιὰ τὴν ἀγορὰ δύο σειρῶν στὸ Α' τόμο τοῦ *Νέου Ἀναχάριστος*, ποὺ μετέφρασε ὁ Γεώργιος Σακελλάριος καὶ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο τῶν ἀδελφῶν Πούλιου. Βλ. καὶ *Ἐφημερίς*, *Ἡ ἀρχαιότερη ἑλληνικὴ ἐφημερίδα ποὺ ἔχει διασωθῆ*, Βιέννη 1791-1797. Ἐκδότες: Οἱ ἀδελφοὶ Μαρκίδες Πούλιου. Ἀνασυγκρότηση τῆς σειρᾶς σὲ φωτοτυπικὴ ἐπανάδοση. Ἐρευνητικὴ, συλλεκτικὴ καὶ ἐκδοτικὴ φροντίδα, προλεγόμενα, σημειώσεις κ.λ.π. Λεάνδρος Βρανούσης, ἔτος ἑβδομον 1797, ἐπανάδοση ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Κέντρο Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Ἀθήνα 1995, σελ. 585 καὶ στὸν τόμο *Προλεγόμενα*, τῆς ἴδιας σειρᾶς, Ἀθήνα 1995, σελ. 442 καὶ 453.

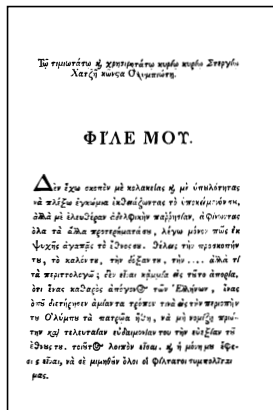
¹⁷ Τὴν ἴδια ὑποσημείωση ἀπαντοῦμε στὸ βιβλίο τοῦ Ρήγα, *Φυσικῆς Ἀπάνθισμα*, Βιέννη 1790, σελ. 42, «*Τὰ Ἄλπεα βουνὰ χωρίζουν τὴν Φράντζαν ἀπὸ τὴν Νεμτζίαν καὶ Ἰταλίαν*».

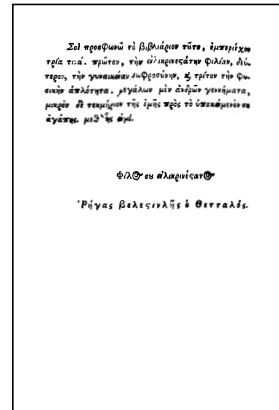
[σελ. α´]

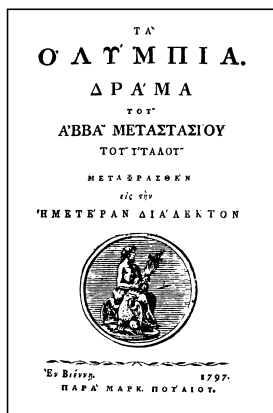
[σελ. β´]

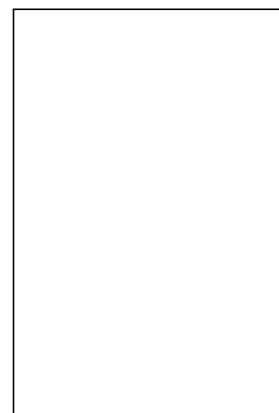
[σελ. γ´]

[σελ. δ´]

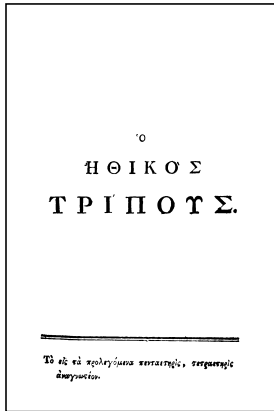

σελ. 1

σελ. 2

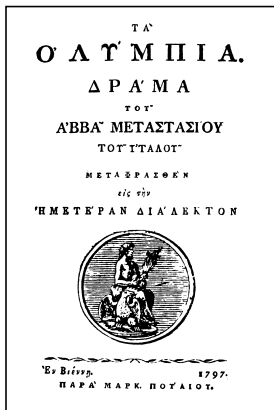
Ἡ σειρά τοῦ τετρασέλιδου [α´ , β´ , γ´ , δ´] καὶ τῶν δύο πρώτων 1 καὶ 2 ἀριθμημένων σελίδων στοῦ ἀντίτυπο τοῦ Ἡθικοῦ Τρίποδος τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκῆς τῆς Ἑλλάδος.

[σελ. α´]

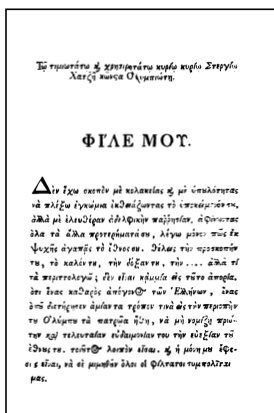
[σελ. β´]

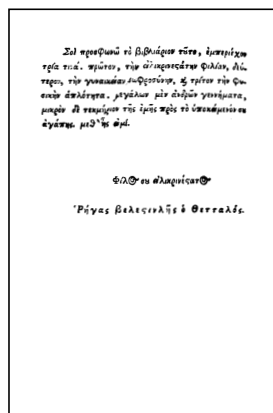
[σελ. γ´]

[σελ. δ´]

σελ. 1

σελ. 2

Ἡ σειρά τοῦ τετρασέλιδου [α´, β´, γ´, δ´] καὶ τῶν δύο πρώτων 1 καὶ 2 ἀριθμημένων σελίδων στό ἀντίτυπο τοῦ Ἡθικοῦ Τρίποδος τῆς Βιβλιοθήκης Λάρισης.

Διαφορές δυὸ γνωστῶν ἀντιτύπων τοῦ Ἡθικοῦ Τρίποδος

Τονίζεται ιδιαίτερα ὅτι στὸ πρωτότυπο ἀντίτυπο Ὁ Ἡθικός Τρίπους τῆς Βιβλιοθήκης Λάρισας, πού ἐπανεκδίδουμε, παρατηρήσαμε ὅτι τὸ χωρὶς ἀρίθμηση δίφυλλο [σελ. α΄, β΄, γ΄, δ΄] μὲ τοὺς τίτλους Ὁ Ἡθικός Τρίπους καὶ Τὰ Ὀλύμπια, εἶναι ἀνεξάρτητο καὶ κολλημένο στὴ ράχη, ὅπως γίνεται σὲ κάθε τυπογραφικό. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ συνηγορεῖ πῶς πράγματι τὸ τετρασέλιδο θὰ τυπώθηκε ἀνεξάρτητα καὶ μάλιστα μετὰ τὴν ἐκτύπωση τοῦ πρώτου δεκαεξασέλιδου, πού περιέχει τὰ «Προλεγόμενα» μὲ τὴν ἀναγραφόμενη διόρθωση τοῦ λάθους «πενταετηρίς» σὲ «τετραετηρίς».

Μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνωτέρω παρουσίαση τῶν πρώτων σελίδων τοῦ ἀντιτύπου τοῦ Ἡθικοῦ Τρίποδος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Λάρισας, ὑποθέτουμε ὅτι τὸ ἀντίτυπο πού περιγράφει ὁ Λεάνδρος Βρανούσης¹⁸ θὰ πρέπει νὰ εἶναι διαφορετικό. Καὶ τοῦτο, διότι ἀναφέρει ὅτι στὶς σελίδες γ΄ καὶ δ΄ περιέχεται ἡ ἀφιερωτικὴ προσφώνηση, ἐνῶ στὸ ἀντίτυπό μας περιέχεται ὁ τίτλος τῶν Ὀλυμπίων. Συγκεκριμένα ὁ Λ. Βρανούσης γράφει: «Τὸ βιβλίον περιλαμβάνει 4 σελίδες στὴν ἀρχὴ χωρὶς ἀρίθμηση [α΄-δ΄] +1-238 σελίδες (Σχῆμα 8ο μικρό). Ἡ πρώτη σελίδα του (σελ. α΄) δὲν εἶναι κανονικὸ ἐξώφυλλο βιβλίου: μοιάζει μὲ αὐτὸ πού λέμε ψευδότιτλο: ἓνα κενὸ φύλλο (ἢ σελ. β΄ λευκὴ) μὲ τὸν τίτλο Ο ΗΘΙΚΟΣ ΤΡΙΠΟΥΣ στὸ μέσον. Οὔτε συγγραφέας, οὔτε μεταφραστής, οὔτε ἐκδότης, οὔτε τοποχρονολογία κλπ. ...Μετὰ τὸν ψευδότιτλο αὐτὸν (σελ. α΄-β΄), ἀκολουθεῖ μιὰ ἀφιερωτικὴ προσφώνηση (σελ. γ΄-δ΄) καὶ τελειώνει τὸ χωρὶς σελιδαρίθμηση πρόσθετο τετρασέλιδο. Μετὰ ἀπ' αὐτὸ, ἀρχίζει μὲ κανονικὴ καὶ συνεχῆ ἀρίθμηση (1-238) τὸ βιβλίον. Στὴ σελ. 1 (ἢ σ. 2 λευκὴ) συναντᾶμε ἓνα πλῆρες καὶ κανονικὸ ἐξώφυλλο»¹⁹.

Κατὰ τὴν αὐτοψία τοῦ ἀντιτύπου τοῦ Ἡθικοῦ Τρίποδος τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἑλλάδος, πού αὐτὸ μᾶλλον ἔχει περιγράψει ὁ Λ. Βρανούσης, παρατηρήσαμε ὅτι τὸ ἀντίτυπο, δωρεὰ τοῦ Δημητρίου Ποστολάκα, εἶναι ραμμένο προφανῶς κατὰ τὴ βιβλιοδεσία του σὲ τρία σημεῖα τῆς ράχης καὶ ἔχει προστεθεῖ μιὰ κορδέλλα ὡς

¹⁸ Λ. Βρανούση, *Ρήγας*, [1954], σελ. 291. Λ. Βρανούση, «Ρήγας καὶ Marmontel», ὁ. π., σελ. 127.

¹⁹ Παρόμοια ἐπαναλαμβάνονται ἀπὸ τὸν Λ. Βρανούση καὶ στὸ τόμο *Ἐφημερίς 1797, Προλεγόμενα*, ὁ. π., ὑποσημ. ἀρ. 40. σελ. 519-525 καὶ ιδιαίτερα στὴ σελ. 521.

σελιδοδείκτης. Τὸ γεγονός αὐτό μᾶς κάνει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι τὸ συγκεκριμένο ἀντίτυπο εἶχε κομμένες τὶς πρῶτες του σελίδες καὶ κατὰ τὴ βιβλιοδεσία ἀλλάχθηκε ἡ σειρά τους, ἐφ' ὅσον δὲν εἶχε καὶ ἀρίθμηση. Στὴ συνέχεια τέθηκαν στὴ σειρά, στὴν ὁποία τώρα βρίσκονται καὶ ἔχουν περιγραφεῖ ἀπὸ τὸν Λ. Βρανούση. Καταβλήθηκε ἐπὶ πλέον προσπάθεια νὰ παρατηρήσουμε τὸ κόλλημα τοῦ ἀνεξάρτητου δίφυλλου στὴ ράχη τοῦ βιβλίου, ὅπως ἔγινε καὶ στὸ ἀντίτυπο τῆς Βιβλιοθήκης Λάρισας, ἀλλὰ ἦταν ἀκατόρθωτο λόγω τοῦ μεταγενεστεροῦ ραψίματος τοῦ βιβλίου. Θὰ ἔπρεπε νὰ διαλυθεῖ τὸ ἀντίτυπο γιὰ νὰ γίνεῖ αὐτὴ ἡ διαπίστωση. Ἐλπίζουμε ὅτι ἡ ἀνεύρεση ἑνὸς τρίτου ἀντιτύπου τοῦ *Ἡθικοῦ Τρίποδος* θὰ βοηθήσει νὰ λυθεῖ αὐτὸ τὸ συγκεκριμένο πρόβλημα.

Χαρακτηριστικὸ πάντως εἶναι καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Κοραῆς σὲ ἐπιστολὴ του, 6 Μαρτίου 1805, πρὸς τὸν Ἀλέξ. Βασιλείου σημειώνει πὼς «..ἀπὸ τὰ *Ὀλύμπια τοῦ Μεταστασιορῆγα μ' ἄρρεσεν ἡ προσφωνητικὴ ἐπιστολή...*»²⁰. Αὐτὴ ἡ ἀναφορὰ μπορεῖ νὰ σημαίνει ὅτι στὴν ἀρχὴ ἦταν ὁ τίτλος τῶν *Ὀλυμπίων* καὶ στὴ συνέχεια τὸ προσφωνητικὸ κείμενο πρὸς τὸν Στέριο Χατζῆ-Κώνστα. Δὲν δικαιολογεῖται νὰ ἀναφέρει μόνον τὸν Μεταστάσιο, διότι ὑπῆρχε καὶ τὸ ἄλλο ἔργο τοῦ Μαριμοντέλ, ἀπὸ τὸ ὁποῖο πῆρε τὶς λέξεις «*μουντάδα, τζομπάνισσα*», γιὰ τὶς ὁποῖες κατηγορεῖ τὸν Ρήγα ὅτι τάχα χρησιμοποιοῦν καὶ ξένες λέξεις. Ὁ Κοραῆς γιὰ νὰ ἐκφράζεται ἔτσι θὰ εἶχε μᾶλλον μπροστὰ του ἓνα ἀντίτυπο ὅπως αὐτὸ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Λάρισας, πὸν ἐπανεκδίδουμε. Ἐπίσης ὁ Alter στὶς 26 Ἰουλίου 1797, ὅπως προαναφέραμε, γράφει σὲ γερμανικὸ περιοδικὸ ὅτι στὸ τυπογραφεῖο τῶν ἀδελφῶν Πούλιου τυπώνεται ἐκτὸς ἀπὸ τὸ βιβλίο *Νέος Ἀνάχαρσις* καὶ τὰ *Ὀλύμπια* τοῦ ἀββᾶ Μεταστασίου, πὸν σημαίνει ὅτι εἶχε δεῖ τὸ τετρασέλιδο καὶ ἔδωσε προσοχὴ στὸν τίτλο τῶν *Ὀλυμπίων*, πὸν εἶχε τὴ μορφή κανονικοῦ ἐξωφύλλου.

Μετὰ ἀπὸ αὐτὴν τὴν παρουσίαση τῶν σελίδων τοῦ ἀντιτύπου, πὸν ἐπανεκδίδουμε, θὰ πρέπει νὰ ὑπάρξει διαφοροτικὴ ἐρμηνεία τῆς ἔκδοσης τοῦ *Ἡθικοῦ Τρίποδος*. Πιθανὸν ἀρχικὰ στὶς πρῶτες μὲ ἀρίθμηση σελίδες 1 καὶ 2 νὰ εἶχε τεθεῖ ἡ ἀφιερωματικὴ προσφώνηση καὶ ὡς ἐξωφύλλο χωρὶς ἀρίθμηση²¹ ὁ Ρήγας νὰ ἠθελε νὰ προ-

²⁰ Βλ. Ἀδαμαντίου Κοραῆ, *Ἀλληλογραφία*, τόμ. Δεύτερος 1799-1809, Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1966, σελ. 242.

²¹ Ὁμοίως τὸ ἴδιο παρατηροῦμε νὰ γίνεταί καὶ στὴν ἔκδοση τοῦ τετάρτου τόμου *Νέος Ἀνάχαρσις*, πὸν προηγήθηκε τῆς ἔκδοσης τοῦ *Ἡθικοῦ Τρίποδος*, ὅπου

σθέσει τὸν τίτλο «Τὰ Ὀλύμπια». Ἴσως ἐκ τῶν ὑστέρων, ἐπειδὴ θὰ ἤθελε νὰ συμπληρώσει τὸ τομίδιο μὲ ἄλλα δυὸ ἔργα, ἀναγκάστηκε νὰ συμπληρώσει τὴν ἔκδοση μὲ ἓνα πρόσθετο χωρὶς ἀρίθμηση τετρασέλιδο γιὰ νὰ θέσει στὶς σελ. α΄ -β΄ τὸν γενικὸ τίτλο «*Ἡθικὸς Τρίπους*», ἐνῶ στὶς σελ. γ΄ - δ΄ τὸν τίτλο τοῦ πρώτου ἔργου «*Τὰ Ὀλύμπια*».

Ἡ μεθοδικὴ ὡστόσο προβληματικὴ, ποὺ ἀναπτύσσεται ἀπὸ τὸν Λ. Βρανούση σχετικὰ μὲ τὸ Κανδελάριο τοῦ 1797 τῶν ἀδελφῶν Πούλιου, ὅτι κυκλοφοροῦσε καὶ μὲ κείμενο ἐπιγραφόμενο «*Ὀλυμπιάς*», ἴσως εἶναι σωστὴ ὑποθέτει πὼς τότε εἶχε τυπωθεῖ τὸ ἔργο τοῦ Ρήγα καθὼς καὶ τὸ χωρὶς τὸ ὄνομά του ἐξώφυλλο. Μπορεῖ ἀπὸ μιὰ ἄποψη νὰ γίνῃ δεκτὴ ἡ ὑπόθεση αὐτὴ-ἐφ' ὅσον δὲν ἔχει ἀνευρεθεῖ μέχρι σήμερα κάποιο ἀντίτυπο τοῦ Κανδελαρίου τοῦ 1797, τὸ ὁποῖο ὑποθέτουμε ὅτι θὰ κυκλοφόρησε χωρὶς τὴν ἀφιερωτικὴ προσφώνηση στὸν Χατζῆ-Κώνστα Ὀλυμπιώτη. Ἄν ἔτσι ἔχει τὸ πρῶγμα, τότε θὰ μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ γιατί δὲν ἔβαλε ὁ Ρήγας στὴ σελίδα τίτλου τὸ ὄνομά του. Ἄν βρεθεῖ ἀντίτυπο τοῦ Κανδελαρίου τοῦ 1797, θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ λυθοῦν τὰ ἐρωτήματα αὐτά. Ἴσως πάλι νὰ εἶχε δημοσιευθεῖ ἐκεῖ τὸ ἔργο σὲ μιὰ πρώτη ἔμμετρο μορφή καὶ στὴ συνέχεια ὁ Ρήγας νὰ τὸ ἐπεξεργάσθηκε καὶ νὰ τὸ ἔδωσε γιὰ τύπωμα, χρησιμοποιώντας ὁμως τὸ ἴδιο ἐξώφυλλο, χωρὶς τὸ ὄνομά του, τὸ ὁποῖο ὁμως φαρδιά - πλατιά ἀναγράφεται στὴν προσφωνητικὴ ἀφιέρωση, ὅπου μνημονεύεται τὸ περιεχόμενον τοῦ *Ἡθικοῦ Τρίποδος* ὡς «*ἐμπεριέχον τρία τινά...πρῶτον, τὴν εἰλικρινεστάτην φιλίαν, δεύτερον τὴν γυναικείαν σωφροσύνην καὶ τρίτον τὴν φυσικὴν ἀπλότητα*». Ἡ διαπίστωση ὁμως, ὅτι ὁ Ρήγας στὰ *Ὀλύμπια* δὲν χρησιμοποιεῖ ξένες λέξεις (βλ. παρακάτω), ὅπως στὰ ἄλλα του ἔργα, ἴσως μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἐπεξεργάσθηκε τὸ κείμενο καὶ τοῦ ἔδωσε τὴν ὀριστικὴ μορφή λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν παράδοση τοῦ ἔργου στὸ τυπογραφεῖο τῶν ἀδελφῶν Πούλιου. Πιθανὸν νὰ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ τελευταῖα του ἔργα μαζί μὲ τὴν *Ἐπαναστατικὴ Προκήρυξη*, τῆς *Νέας Πολιτικῆς Διοικήσεώς* του, τὴν ὁποία τυπώνει παράνομα μετὰ ἀπὸ λίγο χρονικὸ διάστημα στὸ ἴδιο τυπογραφεῖο. Ὁ Ρήγας ἀποβάλλει προοδευτικὰ ἀπὸ τὰ κείμενά του τὶς ξένες λέξεις, τὶς ὁποῖες συχνὰ συναντοῦμε στὰ ἔργα τῆς πρώτης ἐκδοτικῆς του περιόδου τοῦ 1790, *Σχολεῖον ντελικάτων ἐρασῶν* καὶ *Φυσικῆς ἀπάνθισμα*.

ΤΑ ΟΛΥΜΠΙΑ

Ὁ τίτλος τοῦ ἰταλικοῦ ἔργου τοῦ Μεταστάσιο εἶναι «*L' Olympiade*», δηλ. «Ὀλυμπιάδα»²², πού ὅμως ὁ Ρήγας δὲν χρησιμοποιεῖ, ἴσως, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Λ. Βρανούσης²³, γιὰ νὰ μὴ συγχέεται μὲ τὸ κύριο ὄνομα "Ὀλυμπιάς", τὸ ὁποῖο ἔφερε καὶ ἡ μητέρα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Στὸ ἔργο του ὁ Ρήγας δίδει τὸν τίτλο «*Τὰ Ὀλύμπια*» μὲ μιὰ πιὸ δυναμικὴ σημασία, πού προσανατολίζει ἀμέσως τὸν ἀναγνώστη στὰ γεγονότα τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων. Ἴσως τὸν τίτλο νὰ τὸν ἔλαβε ἀπὸ τὸν Νέο Ἀνάχαρσι, σελ. 256, ὅπου ἀναγράφεται ὅτι «τέσσερες μεγάλοι πανηγύρεις συνενώνουσιν ὅλα τὰ γένη τῆς Ἑλλάδος. *Τὰ Πύθια, ἢ τῶν Δελφῶν, Τὰ Ἴσθμια, τῆς Κορίνθου, Τὰ Νέμεα, καὶ Τὰ Ὀλύμπια*».

16 Π Ρ Α Ξ Ι Ε Σ Α΄. Σ Κ Η Ν Η΄ Δ΄.	
Χορός.	<p>Ὡ^ο τεργνὰ Φιλτατα δάση, ὦ πανευτυχῆς Φιλτάτη, Ἐλευθερία.</p>
Ἀργίη.	<p>Ἐδὼ ἂν εἴ ἄληθεκα δίδεται τευφὴ καμμία, εἴν' ἀδῶα ἀπλοσάτη, ἔτε ἔγχορεῖ ἀπάτη, ἔως με τὴν πισοσύνην κάμωσι τὴν εὐφροσύνην νὰ πλεονάσῃ.</p>
Χορός.	<p>Ὡ^ο τεργνὰ Φιλτατα δάση, ὦ πανευτυχῆς Φιλτάτη Ἐλευθερία.</p>
Ἀργίη.	<p>Ἐδὼ καδ' ἐνὸς μετεία εἶναι ἡ περιμσία, ὅσον δὲ πενιχροτάτη φαίνεται πλεσιωτάτη. ὄστος τῆς πλεονεξίας δοῖ Φύβος τῆς πτωχείας δὲν τὸν ταράσσει.</p>

Π Ρ Α Ξ Ι Ε Σ Α΄. Σ Κ Η Ν Η΄ Δ΄. 17	
Χορός.	<p>Ὡ^ο τεργνὰ Φιλτατα δάση, ὦ πανευτυχῆς Φιλτάτη Ἐλευθερία.</p>
Ἀργίη.	<p>Στρατευμάτων ἐδὼ γρεία μῆδε κάσων εἴ' τειγία, ἢ Εἰρήνη πληρεσάτη σερεῖ ἀσφαλεσάτη. περῶγμα ἂν διδοί αἰτίαν Φιλαργύρι τὴν καρδίαν νὰ δολεάσῃ.</p>
Χορός.	<p>Ὡ^ο τεργνὰ Φιλτατα δάση, ὦ πανευτυχῆς Φιλτάτη Ἐλευθερία.</p>
Ἀργίη.	<p>Ἐδὼ μετὰ σωφροσύνης ἔρωτα ἢ κἀδε νεία ἴσον . . . νὰ, ἢ Ἀρεσία (1)</p>
Ἀρεσία	<p>Λυκωρὶς, μὴ τὰ ἀφῆρη.</p>
(1) Συνάεται ἢ Ἀργίην ἐρῶν ἐπὶ πίδαρ.	

Οἱ δύο σελίδες τῶν Ὀλυμπίων ὅπου ὁ Ρήγας τονίζει ιδιαίτερα τὴ λέξη «Ἐλευθερία».

ὑπάρχει ἓνα χωρὶς ἀρίθμηση φύλλο, μὲ σελ. α΄ πού φέρει τὸν τίτλο, καὶ σελ. β΄ μὲ τὸ ἐπίγραμμα τὸ ἀφιερωμένο στὸν Ρήγα.

²² Μὲ τὸν τίτλο «Ὀλυμπιάδα» ἀποδίδεται στὸν Ρήγα χειρόγραφο μὲ τὴν κατὰ λέξη μετάφραση τοῦ ἰταλικοῦ κειμένου τοῦ Μεταστάσιο πού θὰ εἶχε μεταφρασθεῖ σὲ προγενέστερη ἐποχῇ. Βλ. Λ. Βρανούση, *Ρήγας*, [1954], σελ. 298-299.

²³ Βλ. Λ. Βρανούση, *Ἐφημερίς... Προλεγόμενα*, 1797, Ἀθήνα 1995, σελ. 521.

Ἔχει διατυπωθεῖ ἡ ἄποψη ὅτι τὸ ἔργο, ἐνῶ δὲν ἔχει ἐπαναστατικά στοιχεία ὁ Ρήγας τὸ ἐξέδωσε σὲ μιὰ ἐποχὴ, κατὰ τὴν ὁποία προετοίμαζε τὸ ἐπαναστατικὸ του σχέδιο καί, ὅπως ἔγραφε στὸν Κορωνιό, τότε ποὺ «δὲν εἶναι καιρὸς γιὰ βιβλία»²⁴. Ὅμως οἱ κρίσεις δὲν θὰ πρέπει νὰ διατυπώνονται μὲ τὰ σημερινὰ δεδομένα, ἀλλὰ καλὸ εἶναι νὰ γνωρίζουμε τίς τότε συνθήκες ποὺ ἐπικρατοῦσαν καὶ κυρίως τὴν ιδιαίτερη λειτουργία τῆς λογοκρισίας τῆς Αὐστριακῆς Ἀστυνομίας. Ὁ Ρήγας γιὰ τὴν ἐκτύπωση τῶν βιβλίων του ἔπρεπε κάθε φορὰ νὰ παίρνει τὴν ἄδεια τῆς λογοκρισίας, προσπαθῶντας παράλληλα νὰ ἀποκρύπτει τοὺς πραγματικούς του σκοπούς. Χαρακτηριστικὴ πάντως εἶναι ἡ περίπτωση τῆς προσφώνησής του στὸν Στέριο Χατζῆ-Κώνστα Ὀλυμπιώτη στὴν ἔκδοση τοῦ *Ἡθικοῦ Τρίποδος*, ὅπου ὁ Ρήγας δὲν τολμᾷ νὰ ἀναγράψει τὴν λέξη ἐλευθερία, ἀλλὰ στὴ θέση τῆς βάζει ἀποσιωπητικά. Κι' αὐτὸ τὸ κάνει διότι, ὡς νουνεχῆς καὶ «*σώφρων ἐξεταστής τῶν πραγμάτων*», γνώριζε πολὺ καλὰ ὅτι δὲν θὰ τοῦ χορηγοῦσαν τὴν ἄδεια νὰ τυπώσει τὸν *Ἡθικὸ Τρίποδα* καὶ ἐπὶ πλέον θὰ ἔδινε ἀφορμὴ νὰ ἀποκαλυφθεῖ τὸ ἐπαναστατικὸ του σχέδιο. Ὡστόσο στὸ κείμενο τῶν *Ὀλυμπίων*, σελ. 16-17, τοῦ δίνεται ἡ εὐκαιρία, ἄσχετα ἀπὸ τὸ νόημα τοῦ ἰταλικοῦ πρωτοτύπου, νὰ τονίσει τὴν «*Ἐλευθερία*» μὲ τὰ πιὸ ἔντονα καὶ ἀραιὰ τυπογραφικὰ στοιχεία, γιὰ νὰ ἐντυπωσιάσει καὶ συγκινήσει τὸν Ἕλληνα ἀναγνώστη. Ἐξ ἄλλου ὁ Ρήγας μὲ τὴν ἀναφορὰ στὰ Ὀλυμπιακὰ ἀγωνίσματα καὶ τίς παραστάσεις τους, τίς ὁποῖες παραθέτει στὸ βιβλίο του, προσδίδει μιὰ δυναμικὴ στὴν ἐνίσχυση τοῦ φρονήματος τῶν σκλαβωμένων, ἀπαραιτήτου στοιχείου στὴν ἐπαναστατικὴ ψυχολογικὴ τους προετοιμασία.

²⁴ Αἰμ. Λεγρόνδ, *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα*,...δ. π., σελ. 73.

²⁵ Σημειώνουμε ὅτι στὴ γενέτειρα τοῦ Ρήγα τὰ ἀγωνίσματα τοῦ ἄλματος εἰς τριπλοῦν καὶ τῆς ρίψης λιθορίου ἐλάμβαναν χώρα μέχρι τῆ δεκαετία τοῦ 1950 κατὰ τὴν ἡμέρα πανηγύρεως, δέκα Φεβρουαρίου, τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Χαράλαμπος, ἐκκλησία ἡ ὁποία σημειώνεται στὴν *Ἐπιπεδογραφία τοῦ Βελεστίνου*, στὸ τέταρτο φύλλο τῆς *Χάρτας*. (Πληροφορία ἀπὸ τὸν Δημήτριο Ἀθ. Κογκούλη, Γενικὸ Γραμματεὰ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα). Ἀκόμη στὴν ἐφημερίδα τοῦ Βόλου *Ἡ Θεσσαλία*, 14 Φεβρουαρίου 1907, δημοσιεύεται ἀνταπόκριση ἀπὸ τὸ Βελεστίνο ὅτι στὸ ἀγώνισμα τοῦ ἄλματος εἰς τριπλοῦν κατὰ τὴν πανήγυρη τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Χαράλαμπος, ἐπρώτευσεν ὁ Ἀθανάσιος Καφίδας ἀπὸ τὸ Σερατζί. (Πληροφορία Βασιλείας Γασιωρᾶνη-Κυρίτση ἀπὸ τὸ ὑπὸ ἔκδοση ἔργο τῆς γιὰ τὴν πρόσφατη ἱστορία τοῦ Βελεστίνου). Ὑποθέτουμε πάντως ὅτι ὁ Ρήγας στὰ Προλεγόμενά του μὲ τὴν ἐπεξηγηματικὴ φράση «*Ἄλμα, νὰ πηδήση ταῖς τρεῖς*» θὰ ὑπονοεῖ μᾶλλον τὸ ἄλμα εἰς τριπλοῦν.

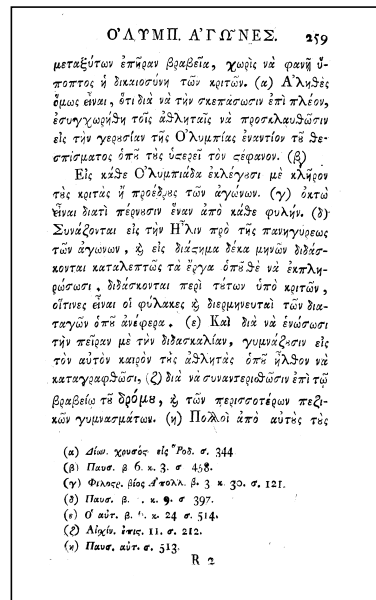
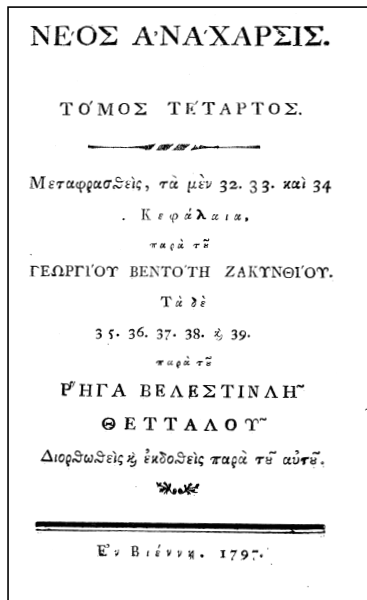
Οί Όλυμπιακοί αγώνες

Ο Ρήγας στην άρχη των Όλυμπίων παραθέτει τὰ "Προλεγόμενα", στὰ ὁποῖα ἀναγράφει μὲ σχετική ἐπεξηγήση τὰ εἶδη τῶν Όλυμπιακῶν ἀγωνισμάτων τῆς ἀρχαιότητος. Παράλληλα ὁμως προσφέρει καὶ μιὰ πολὺ σημαντικὴ πληροφορία πῶς μερικὰ Όλυμπιακὰ ἀγωνίσματα διατηροῦνταν κατὰ τὴν ἐποχὴ του στὴ Θεσσαλία²⁵ καὶ σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα²⁶. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὁ Ρήγας δείχνει ἔμμεσα τὴν ἱστορικὴ συνέχεια τῶν Ἑλλήνων, ἐνισχύει τὴν ἱστορικὴ αὐτοσυνειδησία τῶν σκλαβωμένων, οἱ ὁποῖοι ὡς ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων, ὅπως τονίζει ὁ Ρήγας, διατηροῦν τὰ Όλυμπιακὰ ἀγωνίσματα. Σημειώνει ἀκόμη ὅτι οἱ Όλυμπιακοὶ ἀγῶνες «ἐπανηυρίζοντο ἀπὸ τοὺς προπάτορές μας», συνδέοντας ἔτσι τοὺς Ἑλληνας τῆς ἐποχῆς του μὲ τοὺς ἀρχαίους. Ἐπὶ πλέον προσφέρει καὶ ἓνα αἰσθημα αἰσιοδοξίας ὅτι θὰ πρέπει ὄχι μόνον νὰ διατηροῦν στὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς τὰ Όλυμπιακὰ ἀγωνίσματα, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐπανάσταση στὴν Ἑλλάδα νὰ τοὺς προσδώσουν τὴν αἴγλη, ποὺ θὰ πρέπει νὰ ἔχουν, ὥστε νὰ «πανηυρίζονται» ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους τῶν «προπατόρων» τους.

Μὲ τοὺς Όλυμπιακοὺς ἀγῶνες ὁ Ρήγας ἀσχολεῖται ἐπὶ πλέον

²⁶ Γιά τὴν ἐπιβίωση στὸν ἑλληνικὸ χῶρο τῶν Όλυμπιακῶν ἀγωνισμάτων ἐνδεικτικὰ προσθέτουμε τὴ μνεία τοῦ Firmin Didot, *Notes d' un voyage fait dans le levant en 1816 et 1817*, Παρίσι 1826, ποὺ περιγράφει τοὺς ἀθλητικούς ἀγῶνες στὴς Κυθωνίες ἢ Αἰβαλί τῆς Μ. Ἀσίας: «Σὲ ὅλη σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα αὐτὲς οἱ γιορτινὲς ἡμέρες [τοῦ Πάσχα] εἶναι ἀφιερωμένες σὲ ἀγῶνες ποὺ θυμίζουν αὐτοὺς τῆς ἀρχαιότητος. Ἀπὸ τὸ πρῶν, ἡ δημόσια πλατεία στὴς Κυθωνίες, μεταμορφωμένη σὲ γυμναστήριο, ἦταν γεμάτη ἀθλητές. Γιατί σ' αὐτὴν τὴν πόλη, ὅπως ἐπίσης καὶ στὴν Πέργαμο, ἡ πάλαι ἔχει γίνει τέχνη μὲ δασκάλους. Τὸ ρίξιμο τοῦ μαρμαρίνου δίσκου διατηρεῖται ἀκόμη σὲ μερικὰ νησιά». Βλ. Ἄρ. Σταυροπούλου, «Ἐπιβιώσεις τῆς Όλυμπιακῆς ιδέας στὴν Τουρκοκρατία. Ἡ περίπτωση τοῦ Αἰβαλί (1817)», στὸ *Σημειώματα γιὰ τὴν Ἱστορία τῆς Ἰατρικῆς*, Ἀθήνα 1984, σελ. 57-60 ἀπὸ ὅπου καὶ τὸ κείμενο ποὺ παρατέθηκε. Ἐπίσης ἡ *Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος*, Ἐν Αἰγίνῃ 19 Ὀκτωβρίου 1829, ἀναφέρει ὅτι σὲ στρατόπεδο τῶν Μεγάλων διεξήχθησαν τρεῖς ἀγωνίσματα «σκοποβολή, δρόμος καὶ τὸ πῆδημα» ἀναγράφοντας τοὺς νικητὲς καὶ τὰ ἔπαθλά τους. Γιά τὴ διατήρηση τῶν ἀγωνισμάτων ἀκόμη καὶ στὴν βυζαντινὴν περίοδο ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε τὴν ἔμμεση μνεία τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου (759-826) στὸ ἔργο του «Κατηγορικόν», ἔκδοση τοῦ 1676, σελ. 100, στὴ Βενετία «Παρά Νικολάω τῷ Γλυκεῖ τῷ ἕξ Ἰωαννίνων», παρατηρῶντας στοὺς μοναχοὺς ὅτι «ἡ πολιτεία ἡ ἐδικὴ μας δέν εἶναι τοιαύτη, νὰ πολυτρώγωμεν καὶ νὰ πολυπίνωμεν, νὰ πηδῶμεν καὶ νὰ ρίχνωμεν τὸ λιθάρι», Πρβλ. Παρασκευᾶ Σαμαρᾶ, *Ἡ ἀναβίωση τῶν Όλυμπιακῶν ἀγῶνων στὴν Ἑλλάδα, 1797-1859*, Ἀθήνα 1992, σελ. 13-14.

στο βιβλίο που μετέφρασε *Νέος Ἀνάχαρις*²⁷, όπου ἕνα κεφάλαιο με ἑβδομήντα σελίδες εἶναι ἀφιερωμένο σ' αὐτούς, ἀναγράφοντας μάλιστα ὡς κεφαλίδα σὲ κάθε φύλλο τοῦ κεφαλαίου τὸ «Ὀλυμπιακοὶ Ἀγῶνες». Ἀκόμη στὴ *Χάρτα τῆς Ἑλλάδος* στὸ φύλλο ἑννέα παραθέτει τὸ τοπογραφικὸ διάγραμμα τῆς ἀρχαίας Ὀλυμπίας, ὅπου τελοῦνταν οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες, ὅπως ἐπίσης καὶ στὸν τίτλο τῆς *Χάρτας* στὸ φύλλο τέσσερα ἔχει παραστάσεις ἀπὸ τὰ Ὀλυμπιακὰ ἀγωνίσματα ἐλεύθερης πάλης, ἵπποδρομίας καὶ ἄρματοδρομίας. Τὶς παραστάσεις αὐτὲς μετὰ τὰ Ὀλυμπιακὰ ἀγωνίσματα ὁ Ρήγας τίς θέτει, ὅπως ἔχει δεῖξει ὁ Λεάνδρος Βρανούσης²⁸, στὴν ἀρχὴ τῶν τριῶν κεφαλαίων τῶν Ὀλυμπίων, ἐνῶ διακοσμεῖ τὴ σελίδα τίτλου μετὰ τὴν παράσταση τοῦ Ὀλυμπίου Διός, πρὸ τιμῆν τοῦ ὁποῖου τελοῦνταν τὰ Ὀλυμπιακὰ ἀγωνίσματα. Ἐπισημαίνεται ὡστόσο ὅτι στὴν ἐπανέκδοση τοῦ *Ἡθικοῦ Τρίποδος* τοῦ 1815 οἱ πα-

Ὁ τίτλος τοῦ Βιβλίου *Νέος Ἀνάχαρις* καὶ μία σελίδα ἀπὸ τὸ κεφάλαιο «Ὀλυμπιακοὶ Ἀγῶνες».

²⁷ Ρήγα Βελεστινλή, *Νέος Ἀνάχαρις*, Βιέννη 1797, Κεφάλαιο ΚΗ', «Ὀδοιπορεία εἰς Ἡλιάν, Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες», σελ. 252-323.

²⁸ Λ. Βρανούσης, «Ρήγας καὶ Marmontel» στὸν τόμο *Ἑλληνογαλικά, Ἀφιέρωμα στὸν Roger Milliet*, Ἀθήνα 1990, σελ. 121-157, καὶ σὲ ἀνάτυπο μετὰ προσθήκες, Ἀθήνα 1992. Ἐδῶ στὴ σελ. 131-132.

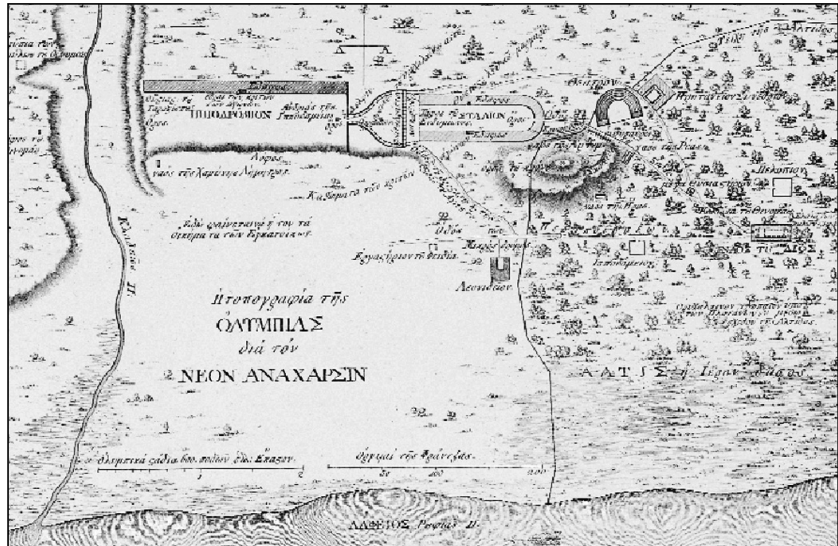
ραστάσεις αυτές έχουν αντικατασταθεί με άλλες. Ήνδιαφέρουσα πάντως για την απήχηση των Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων εἶναι καὶ ἡ πληροφορία τοῦ Ἀναστασίου Ζωσιμᾶ ἀπὸ τῆ Νίζνα, ὁ ὁποῖος σὲ ἐπιστολὴ του, 14 Ἰανουαρίου 1805, πρὸς τὸν Δωροθέο Πρωῖο στὴν Κωνσταντινούπολη ἔγραφε ὅτι ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις (1716-1806) μεταφράζει τὸ βιβλίον περὶ τῆς γυμναστικῆς τέχνης τοῦ Ἰταλοῦ ἰατροῦ *Hieronimo Mercuriali* (1530-1606)²⁹: «Ὁ κύριος Εὐγένιος ὑπέργηρος ὦν, καὶ ἤδη μεταφράζει τὴν ἐπιτομὴν τῆς γυμναστικῆς τέχνης τοῦ Ἱερωνύμου τοῦ Ἐρμείου»³⁰.

Συμπληρωματικὰ σημειώνουμε ὅτι ἡ ἰδέα τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων ἔκανε τὴν ἐμφάνισή της στὴν ἐπαναστατημένη Γαλλία, ὅπως διαβάζουμε σὲ φύλλα τῆς *Ἐφημερίδος*³¹ τῶν ἀδελφῶν Πούλιου. Συγκεκριμένα δημοσιεύεται ἡ εἶδηση ὅτι στίς 10 Σεπτεμβρίου τοῦ 1793 φηφίσθηκε μαζί με τὸ νέο ἡμερολόγιο «*Κάθε τέταρτον χρόνον νὰ γίνονται οἱ Ὀλύμπιοι ἀγῶνες εἰς δόξαν τῆς μεταβολῆς*» καὶ, ὅπως σημειώνεται, ἡ πρόταση αὐτὴ ἄρεσε πολὺ στὸ λαὸ καὶ «*ἡ Ἔθνοσυνέλευσις ἐπήφισεν ὁποῦ νὰ δοθῇ εἰς τύπον*». Ἐπίσης ἀναφέρεται ὅτι «*Ἡ τελετὴ τῆς 10 Αὐγούστου ἐπανηγυρίσθη ἐν εἰρήνῃ, καὶ κατὰ τὸν προγραφθέντα κανόνα εἰς τὸν κῆπον τοῦ παλατίου τοῦ Λούξεμβουργ, ὅπου ἦτον ὄλαι αἱ δημόσιαι ἐξουσίαι, καὶ οἱ πρέσβεις μόνον τῶν δημοκρατικῶν δυνάμεων, (οὔσα ἡ ἑορτὴ κατὰ τῆς*

²⁹ Ὁ ἰατρὸς Hieronimo Mercuriali, (1530-1606), δημοσίευσε τὸ ἔργο *Arte Gymnastica*, Amstelodami 1672, (387 σ.), ἀναφερόμενο στὰ ἀρχαῖα ἀγωνίσματα μετὰ πολλὰς παραπομπὰς στοὺς συγγραφεῖς τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἀπεικονίσεις ἀγωνισμάτων. Σημειώνεται ὅτι ὁ Mercuriali εἶχε διατελέσει καθηγητὴς στὴ Μπόλωνα, Παῦα καὶ Πίζα καὶ εἶχε ἐκδώσει τὰ ἔργα τοῦ Ἱπποκράτους μετὰ ἀντίστοιχη μετάφραση στὰ λατινικά, *Operum Hippocratis Coi quae Graece at Latine exant*, Venetiis 1588, στὸ ὁποῖο εἶχε προσθέσει καὶ τὸ «Γαληνοῦ τῶν Ἱπποκράτους γλωσσῶν ἐξηγήσεις». Θεωρεῖται ὡς ἓνας ἀπὸ τοὺς πρώτους ποὺ ἔδωσε μὴ μεθοδικὴ κατὰ τὴν τῶν Ἱπποκρατικῶν ἔργων. Ἀντίτυπα τῶν ἀνωτέρω δύο βιβλίων του ἐντοπίσαμε στὴ Γεννάδιο Βιβλιοθήκη. Εἶχε ἐπίσης γράψει ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἰατρικῶν του ἔργων, τὴν πρώτη συστηματικὴ μελέτη γιὰ τὰ νοσήματα τοῦ δέρματος, 1572, καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα βιβλία γιὰ τίς ἀσθένειες τῶν παιδιῶν, 1583, Βλ. G. H. Garrison, *An Introduction to the History of Medicine*, ἐπανεκδόση τέταρτης ἐκδόσεως, W. B. Saunders Company, Philadelphia and London 1961, σελ. 100 καὶ 207.

³⁰ «Ἐπὶ τῆς Σχολαρχίας τοῦ κυρίου Δωροθέου Πρωῖου», *Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως*, τόμ. ΙΓ´, 1878-1879, σελ. 213-214. Πρβλ. Παρασκευᾶ Σαμαρᾶ, *Ἡ ἀναβίωση τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων στὴν Ἑλλάδα, 1797-1859. Νέα δεδομένα-οἱ πρῶτοι ἀγῶνες*, Ἀθήνα 1992, σελ. 10.

³¹ *Ἐφημερίς*, 4 Ὀκτωβρίου 1793, ἀρ. 80, σελ. 788.

Ἡ «Ἐπιπεδογραφία τῆς Ὀλυμπίας» ἀπό τό φύλλο ἐννέα τῆς Χάρτας τῆς Ἑλλάδος τοῦ Ρήγα Βελεστινῆ.

Βασιλείας) καί ὁ τῆς ὑψηλῆς Πόρτας. Ἡ τελετὴ ἐσυνίστατο, (καθὼς καί εἰς τὸν καιρὸν τῶν Ἑλλήνων) εἰς ἕμνους, εἰς δρόμους καὶ ἄλλα σωματικά, ἢ ἥρωϊκά γυμνάσματα, κατὰ μίμησιν τῶν ὀλυμπιακῶν ἀγώνων»³².

Σχετικὰ μὲ τὸ λάθος, ποῦ ὁ Ρήγας ἀναγράφει στὰ Προλεγόμενα ὅτι οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες διοργανώνονταν κάθε πέντε χρόνια «ὄθεν καὶ Ὀλυμπιάς ἢ πενταετηρίς», ἐνῶ τὸ ὀρθὸ εἶναι κάθε τέσσερα χρόνια, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος ἐκ τῶν ὑστέρων διορθώνει τὸ λάθος στὸν τίτλο τοῦ βιβλίου *Ἠθικός Τρίτους* καὶ εἶχε σημειώσει στὸν *Νέο Ἀνάχαρσι*³³, μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Ρήγας θὰ εἶχε μπροστά του κανένα σχετικὸ βιβλίον μὲ αὐτὴ τὴν ἀναφορὰ ἢ κείμενο μὲ τὶς Ὁδὲς τοῦ Πινδάρου, ὅπου ἀναγράφεται τὸ «πενταετηρίς»³⁴. Ἐπισημαίνεται πάντως ὅτι ὁ σύντροφος τοῦ Ρήγα ἰατρός Γε-

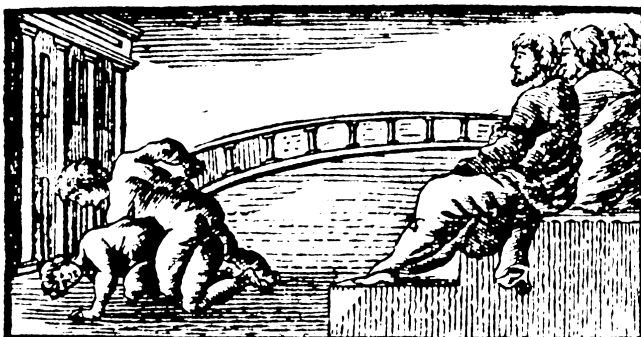
³² *Ἐφημερίς*, 18 Αὐγούστου 1797, ἀρ. 66, σελ. 761, ὅπως ἐπίσης ἀναφορὰ στοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες γίνεται καὶ στὸ φύλλο 9 Ὀκτωβρίου 1797, ἀρ. 81, σελ. 870 καὶ 871.

³³ Ρήγα Βελεστινῆ, *Νέος Ἀνάχαρσις*, Βιέννη 1797, σελ. 256 «Τίποτες δὲν δίδει περισσοτέραν λαμπρότητα εἰς αὐτὴν τὴν ἐπαρχίαν [τὴν Ἡλεία], ὡσὰν οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες, πανηγυριζόμενοι κάθε τέσσαρας χρόνους εἰς τιμὴν τοῦ Διός».

³⁴ Βλ. Πινδάρου, «Ὀλυμπιονίκου» Γ', 21-22 «καὶ μεγάλων ἀέθλων ἀγῶνάν κρι-

Ὁ τίτλος τῆς *Χάρτας τῆς Ἑλλάδος*, Βιέννη 1797, ἀπὸ ὅπου ὁ Ρήγας πήρε τὴν εὐρισκόμενη στὸ δεξιό μέρος παραστάση τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς μέ τὰ σύμβολά του τὸν ἀετό καὶ τὸν κεραννό, καθὼς καὶ τὶς εὐρισκόμενες στὸ ἀριστερό μέρος παραστάσεις πάλης, ἀματοδρομίας καὶ ἵπποδρομίας γιὰ τὸν τίτλο καὶ τὴν ἀρχὴ τῶν τριῶν κεφαλαίων τῶν *Ὀλυμπίων*.

Οι παραστάσεις άρματοδρομίας, πάλης και ιπποδρομίας στις κεφαλίδες τών πρά-
 ξεων Α', Β' και Γ' τού Ἡθικοῦ Τριπόδοι, οί όποίες ελήθησαν από τόν τίτλο τής
 Χάρτας τής Ἑλλάδος.

ώργιος Σακελλάριος τὸν προηγούμενο χρόνο, τὸ 1796, σὲ σχετικὸ κείμενο γιὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς Ἀγῶνες σημειώνει ὅτι «*Λαμπρότεροι ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἀγῶνας ἦσαν οἱ Ὀλυμπιακοί, ὡσὰν ὁποῦ τοὺς ἐδιάρταξεν ὁ Ἡρακλῆς πρὸς τιμὴν τοῦ Διὸς, νὰ ἐορτάζωνται κάθε πέμπτου χρόνον εἰς τὴν Ὀλυμπίαν...*»³⁵. Ὡστόσο γιὰ τὴν κάθε τέσσερα χρόνια διεξαγωγὴ τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγῶνων ἔγραψε ἡ *Ἐφημερίς*, 4 Ὀκτωβρίου 1793, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ *Γαλλικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία* τῶν Diderot καὶ D' Alembert³⁶, τὴν ὁποία ὡς γνωστὸν ὁ Ρήγας εἶχε χρησιμοποιήσει γιὰ νὰ γράφει τμήματα τοῦ βιβλίου του *Φυσικῆς ἀπάνθισμα*³⁷.

Γιὰ τὴν Ἄλκηστη καὶ τὴ γενέτειρα τοῦ Ρήγα

Ἐνδιαφέρον ἔχει ἡ ὑποσημείωση στὴ σελίδα 104 ὅπου τὸ κείμενο τοῦ Μεταστάσιου κάνει λόγο γιὰ τὴ θυσία τῆς Ἀλκῆστιδος πρὸς σωτηρία τοῦ συζύγου τῆς Ἀδμήτου. Ὁ Ρήγας παίρνει ἀφορμὴ καὶ ἐνημερώνει τὸν ἀναγνώστη γιὰ τὸν τόπο τῆς γενέτειράς του, ὅπου ἐβασίλευε ὁ Ἀδμητος στὶς ἀρχαῖες Φερέες, οἱ ὁποῖες στὴν ἐποχὴ του ὀνομάζονται «*Βελεστίνος καὶ Ἅγιος Γεώργιος*». Παραθέτει ὅλη τὴν ὑπόθεση τὴν ὁποία ἔλαβε, ὅπως σημειώνει, ἀπὸ τὸν Παλαίφατο³⁸, (γ' αἰ. π.Χ.), ἔκδοση τῆς Λειψίας 1772, σελ. 112. Σὲ σχετικὴ σύ-

*σιν καὶ πενταετηρίδ' ἀμᾶ, θῆκε ζαθέοις ἐπὶ κρημοῖς Ἄλφεοῦ», I', 57-59 «ἀκρόθινα διελὼν ἔθνε καὶ πενταετηρίδ' ὅπως ἄρα ἔστασεν ἐορτάν σὺν Ὀλυμπιάδι πρῶτα νικαφορταίσι τε», Νέμεα, IA', 27 «πενταετηρίδ' ἐορτάν Ἡρακλέος τέθμιον». Ἀκόμη «πενταετηρίς» μνημονεύεται καὶ στοῦ Εὐσταθίου τὸ προοίμιο τῶν σχολιασμῶν γιὰ τὸν Πίνδαρο «Πενταετηρίς ἐορτά βουπομπός, ἐν ἧ πρώτος ἐνθάσθην ἀγαπατός ἐν παργάνοις». Βλ. Pindari, *Carmina*, Lipsiae 1879. [Ἐπανεκδοσις Δ. Παπαδήμα, Ἀθήνα, (x. x.)].*

³⁵ Γεωργίου Σακελλαρίου, *Ἀρχαιολογία συνοπτικὴ τῶν Ἑλλήνων*, Βιέννη 1796, σελ. 163.

³⁶ *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, Παρίσι 1751-1780, τόμ. XI, σελ. 456-457 λήμμα «Olympiques, Jeux». Εὐχαριστίες ἐκφράζονται στὸν Γιάννη Καρᾶ γιὰ τὴν καλοσύνη νὰ μᾶς προμηθεύσει φωτοτυπία τοῦ σχετικοῦ λήμματος ἀπὸ τὴν ἀναστατικὴ ἐπανεκδοσὴ τῆς Γαλλικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας, 1966, πού ὑπάρχει στὸ Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν.

³⁷ Ἐνδεικτικὰ βλ. Δημήτριος Καραμπερόπουλος, «Ἡ Γαλλικὴ "Encyclopédie" ἓνα πρότυπο τοῦ ἔργου τοῦ Ρήγα "Φυσικῆς ἀπάνθισμα"», *Ὁ Ἐραμιστής*, τόμ. 21, 1997, σελ. 95-128.

³⁸ Συγκρίθηκε τὸ κείμενο τοῦ Ρήγα μὲ μεταγενέστερη ἔκδοση τοῦ Παλαίφατου

γκριση τῶν κειμένων παρατηρήσαμε ὅτι ὁ Ρήγας ἀποδίδει τὸ ἀρχαῖο κείμενο σὲ ἀπλούστερη μορφή, γὰρ νὰ γίνει ἴσως κατανοητὸ ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστες του.

Οἱ ὄροι "βασιλείον", "κράτος" καὶ "τοπαρχία"

Σημειώνουμε ἀκόμη ὅτι ὁ Ρήγας μνημονεύει στὰ *Ἰολύμπια*, σελ. 29, τοὺς ὄρους "βασιλείον" καὶ "κράτος" μὲ τὴν ἴδια σημασία, ἐνῶ στὸ βασικὸ του πολιτικὸ κείμενο *Νέα Πολιτικὴ Διοίκησις* χρησιμοποιεῖ μόνον τὸν ὄρο «βασιλείον»³⁹, ὁ ὁποῖος τότε συνηθιζόταν:

«ἂν νικήσης Μεγακλῆ, καὶ κρύψωμεν τὸν δόλον,
ἔξευρε πὼς τοῦ ἔρωτος αὐτὸ τὸ κράτος ὄλον
ὄλον του τὸ βασιλείον δὲν ἔχει ἄλλον ἕνα,
εὐτυχημένον ἐραστήν ὁμοιον ὡς ἐμένα».

Ἐπίσης στὰ Προλεγόμενα ἀναφέρει τὸν ὄρο «τοπαρχία» γιὰ τὴν Ἰολυμπία, ὄρο πού τὸν χρησιμοποιεῖ στὴ Χάρτα του καὶ στὸ Σύνταγμα του, καὶ πού ἀποτελεῖ βασικὴ διοικητικὴ διαίρεση τοῦ κράτους του. Ἐπί πλέον μνημονεύει δίπλα στὰ ἀρχαῖα τοπωνύμια καὶ τὰ ἀντίστοιχα τῆς ἐποχῆς του τοπωνύμια «Ἰολυμπία-Σταυρός», «Ἀλφειὸς-Ρουφιᾶς», «Ἥλις-Καλοσκοπί», τακτικὴ τὴν ὁποία ὁ Ρήγας ἐφαρμόζει καὶ στὴν *Χάρτα τῆς Ἑλλάδος* καὶ στὸ βιβλίον του *Νέος Ἀνάχαρις*, θέλοντας κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ συνδέσει τὸ ἔνδοξο παρελθὸν μὲ τὸ παρόν.

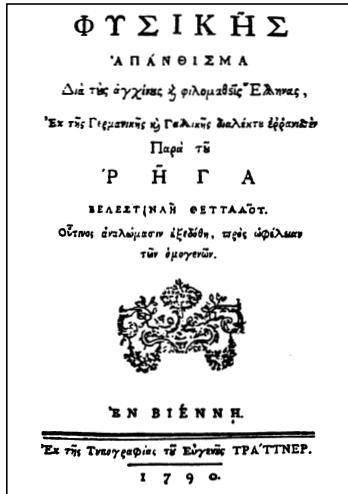
Τὰ Ἰολύμπια ἔργο χωρὶς ξενικὲς λέξεις

Κατὰ τὴ σύνταξη τοῦ εὐρετηρίου καὶ γλωσσαρίου τοῦ *Ἡθικοῦ Τρίποδος* παρατηρήσαμε ὅτι στὸ ἔργο *Τὰ Ἰολύμπια* δὲν περιέχον-

πού εἶχαμε στὴ διάθεσή μας: Παλαίφατος, *Περί Ἀπίστων. On Unbelievable tales*. Translation, Introduction and Commentary by Jakob Ster, with notes and Greek text from the 1902 B. G. Teubner edition, Bolchazy-Carducci Publishers, Inc., «Περί Ἀλήκστιδος», σελ. 150-152.

³⁹ Ρήγα Βελεστινλή, *Τὰ Ἐπαναστατικά. Ἐπαναστατικὴ Προκήρυξη, Τὰ Δίκαια τοῦ Ἀνθρώπου, Τὸ Σύνταγμα, Θούριος, Ὕμνος Πατριωτικὸς*, ἐπιμέλ. Δημ. Καραπετρόπουλου, Ἐπιστημονικὴ Ἐταιρεία Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα, Ἀθήνα 1994, σελ. 15, 16, 18, 30, 35-38, 46, 47, 59. Πρὸβλ. Δανιὴλ Φιλίππιδη-Γρηγορίου Κωνσταντᾶ, *Νεωτερικὴ Γεωγραφία*, Βιέννη 1791, [Ἀθήνα 1970, ἐπιμέλ. Αἰκ. Κουμαριανοῦ], σελ. 46.

ται ξενικές λέξεις⁴⁰. Ο Ρήγας χρησιμοποιεί μόνο ελληνικές λέξεις εκτός από τις «πρεντζίπε» και «πρεντζιπέσσα», που θα πρέπει να θεωρηθούν ότι από πολύ νωρίς έχουν ενσωματωθεί στο ελληνικό λεξιλόγιο. Στα πρώτα έργα του Ρήγα *Σχολείον ντελικάτων έραστών* και *Φυσικής απάνθισμα*, Βιέννη 1790, ανευρίσκονται αρκετές ξενικές λέξεις, ενώ ελάχιστα στα τελευταία του έργα του 1797,

Οἱ τίτλοι τῶν βιβλίων τοῦ Ρήγα *Φυσικῆς Ἀπάνθισμα* καὶ *Σχολείον τῶν ντελικάτων έραστῶν*, Βιέννη 1790, στὰ ὁποῖα ανευρίσκονται ἀρκετές ξένες λέξεις.

ὅπως *Νέος Ἀνάχαρσις*, *Ἡ Νέα Πολιτικὴ Διοίκησις*, ἢ καὶ καθόλου, ὅπως *Τὰ Ὀλύμπια* καὶ *Ἐπαναστατικὴ Προκήρυξις*. Παρατηροῦμε δηλαδή ὅτι ὅσο περνάει ὁ καιρὸς καὶ ὁ Ρήγας φθάνει στὴν ὠριμότητα τῆς ἐπαναστατικῆς του δράσης συνειδητοποιεῖ τὴ σημασία τῆς ἀρχαίας κληρονομιάς στὴν ἐπίτευξη τῆς αὐτοσυνειδησίας καὶ στὰ κείμενά του διαπιστώνεται μιὰ προοδευτικὴ γλωσσικὴ καθαρότητα.

Μιὰ ἄλλη παρατήρηση εἶναι πὼς ὁ Ρήγας στὰ *Ὀλύμπια*, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ τελευταῖο χορικὸ, ποὺ εἶναι γραμμένο στὸν τύπο χορικοῦ

⁴⁰ Παρατηρήσαμε ὅτι ξενικές λέξεις δὲν περιέχονται καὶ στὴν «Ἐπαναστατικὴ Προκήρυξις», ἢ ὁποῖα πιθανὸν νὰ γράφθηκε τὶς ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκτύπωση, τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1797 καὶ ἴσως νὰ ἀποτελεῖ τὸ τελευταῖο γραπτὸ κείμενο τοῦ Ρήγα.

ἀρχαίας τραγωδίας, χρησιμοποιοῦν ἀρκετὲς λέξεις ἀπὸ τὴν ἀρχαία γραμματεία ἀκόμη καὶ ὁμηρικῆς, τονίζοντας κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὴν ἱστορικὴ συνέχεια τῆς ἐλληνικῆς γλῶσσας, ὅπως ἐξ ἄλλου μὲ τὸ συνολικὸ τοῦ ἔργο προσπαθεῖ νὰ δείξει τὴν ἱστορικὴ συνέχεια τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι τὶς μέρες του. Ὅμως στὸ δεύτερο ἔργο τοῦ Ρήγα *Ἡ βοσκοπούλα τῶν Ἄλπεων*⁴¹ περιέχονται λίγες ξενικὲς λέξεις, γιὰ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ὁποίων τὸν κατηγορεῖ μάλιστα ὁ Κοραῆς, χωρὶς ὥστόσο νὰ ἐπισημάνει ὅτι τὸ ἔργο *Τὰ Ὀλύμπια* εἶναι καθαρὸ ἀπὸ ξένες λέξεις. Χαρακτηριστικὰ ὁ Κοραῆς σὲ ἐπιστολὴ του, 6 Μαρτίου 1805, πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Βασιλείου γράφει: «...ἀπὸ τὰ Ὀλύμπια τοῦ Μεταστασιορήγα μ' ἄρσεν ἢ προσφωνητικὴ ἐπιστολή, ὡς ἐλληνικῶς σωφρονοῦσα· τὸ ὕφος του ὁμως εἶναι "πρόσθε λέων, ὄπιθε δὲ χίμαιρα". Ἐξω ἀπὸ τὴν ἀσυγκέραστον ἀνάμειξιν Ἑλληνικῶν καὶ κοινῶν λέξεων καὶ φράσεων, διὰ νὰ κάμη τὸ Κροῶμα ἀληθῆ κνεῶνα, ἀνέμειξε καὶ Τουρκικὰς καὶ Γαλατικὰς λέξεις, μουντάδα, τζομπάνισσα, καὶ ἄλλα τοιαῦτα στολίσματα τερατώδη»⁴².

Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι ὁ Κοραῆς ἄδικα κατηγορεῖ τὸν Ρήγα, διότι οἱ λέξεις «μουντάδα, τζομπάνισσα», ποὺ φέρνει γιὰ παράδειγμα, βρίσκονται στὸ δεύτερό του ἔργο *Ἡ βοσκοπούλα τῶν Ἄλπεων* καὶ ὄχι στὰ *Ὀλύμπια*, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀπουσιάζουν οἱ ξένες λέξεις, κάτι ποὺ διέφυγε ἀπὸ τὴν ὀξύτατη παρατηρητικότητα τοῦ Κοραῆ. Μὲ τὴν εὐκαιρία ἃς παρατεθοῦν καὶ οἱ ὑπόλοιπες παρατηρήσεις τοῦ Κοραῆ γιὰ τὴν ἀναγραφή ἀπὸ τὸν Ρήγα τῶν ἐπιφωνημάτων «ἄχ, ὦχ». Χαρακτηριστικὰ παρατηρεῖ: «Τὸ Ἄχ (ἐπιφώνημα λύπης) δὲν εἶναι ἴδιον εἰς αὐτὸν μόνον· φαίνεται ὅτι τὸ περισσότερον μέρος τῶν νῦν σπουδαίων Γραικῶν τὸ ἐνοστιμεύθησαν πολὺ...οἱ ἡμέτεροι λοιπὸν πρόγονοι ἔλεγον Ἄ ἐπὶ λύπης, οἴκτου καὶ κάμμίαν φορὰ θαυμασμοῦ ἢ καὶ ἀπειλή». Στὴ συνέχεια παραθέτει ἓνα παράδειγμα ἀπὸ τὸν Ὅμηρον καὶ ἀκολουθεῖ: «Ἐξεύρεις διὰ τί ἐμωρολόγησα τόσον περὶ τούτου; διότι φοβοῦμαι

⁴¹ Ὁ Α. Βρανούσης ἔχει παρατηρήσει μιὰ «προσπάθεια νὰ ἀποφειχθοῦν ξενικὲς λέξεις» στὴν ἔκδοσιν τῆς *Βοσκοπούλας τῶν Ἄλπεων* τοῦ Ρήγα, συγκρίνοντας τὸ κείμενο αὐτῆς τῆς ἔκδοσιν μὲ ἓνα κείμενο χειρογράφου στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰ., ποὺ ἀποτελεῖ «προγενέστερη μορφή» τῆς ἐντυπῆς ἔκδοσιν τοῦ Ρήγα. Βλ. Α. Βρανούση, «Ρήγας καὶ Μαρμοντέλ», ὁ. π., σελ. 128.

⁴² Ἀδαμαντίου Κοραῆ, *Ἀλληλογραφία*, τόμ. δεύτερος 1799-1809, Ἀθήνα 1966, σελ. 242-243.

μη προσκολληθῆ εἰς τὴν γλῶσσαν τὸ πυρετοποιὸν τοῦτο Ἄχ (εὐρίσκω καὶ Ἔχ καὶ Ὀχ εἰς τὸν Ρήγα) βλέπων τόσον κατάκορον τὴν χρῆσίν του εἰς τὰ βιβλία. Ὅθεν, ἐπειδὴ εὐρίσκεισθαί αὐτοῦ, ὅπου σήμερον εἶναι τὸ ἐργαστήριον τῆς νέας τῶν Γραικῶν φιλολογίας, προθυμήθητι νὰ ἔχῃς ἐπιροὴν εἰς τινῶν τὰς κεφαλὰς... νὰ φωνεύσης τὸ κατάρατον Ἄχ...». Ὡστόσο ἐπισημαίνουμε ὅτι ἡ διερεύνηση τοῦ κειμένου τῶν Ὀλυμπίων ἔδειξε πὼς ὁ Ρήγας χρησιμοποίησε καὶ τοὺς δυὸ τύπους τῶν ἐπιφωνημάτων καὶ μάλιστα τὰ δυὸ τρίτα ἐκ τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπιφωνημάτων τὰ ἀποδίδει ὡς «ᾠ, ᾠ, ἔ», ὅπως θὰ ἤθελε καὶ ὁ Κοραῆς, καὶ μόνο τὸ ἕνα τρίτο ἀποδίδεται ὡς «ᾠχ, ᾠχ, ἔχ».

Τὰ Ὀλύμπια ἔργο τοῦ Ρήγα

Ὁ Κων. Ἀμαντος⁴³ στὰ 1930 εἶχε ὑποστηρίξει, χωρὶς ὅμως τὴ σχετικὴ παράθεση τεκμηρίων, ὅτι *Τὰ Ὀλύμπια* δὲν εἶναι τοῦ Ρήγα μετάφραση καὶ δημιουργία, ἀλλὰ «*ἐτύπωσε τὴν ἑμμετρον μετάφρασιν κάποιου φίλου του, εἰς τὴν ὁποίαν προέταξεν ὁ ἴδιος πιθανῶς ὀλίγας παρατηρήσεις*». Ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτός, ὅτι ὁ Ρήγας οἰκειοποιήθηκε ξένη πνευματικὴ ἐργασία, ἀποτελεῖ πολὺ βαρὴ κατηγορία ἐναντίον του. Ὅμως ὁ Λ. Βρανούσης⁴⁴ μὲ τίς ἔρευνες καὶ μελέτες του εἶναι κατηγορηματικὸς γράφοντας ὅτι οἱ «*κάποιες ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴν πατρότητα τῶν μεταφράσεων τῶν "Ὀλυμπίων" καὶ τῆς "Βοσκοπούλας"* ἦταν ἴσως δικαιολογημένες παλαιότερα, ὅταν δὲν εἶχε συστηματικὰ μελετηθῆ τὸ ἔργο τοῦ Ρήγα. Σήμερα ὅμως ἔχει ἀποδειχθῆ πιά, πὼς ὁ Πρωτομάρτυρας δὲν ἦτον οὔτε ὁ "ἀσπούδαχτος" λυράρης, πὺν ἀναγκαστικὰ ἔγραφε τὴ λαϊκὴ γλῶσσα, οὔτε ὁ ὀρθολογιστὴς "δημοτικιστὴς" τοῦ τύπου Βηλαρᾶ ἢ Ψυχάρη. Εἶναι ὁ λόγιος, πὺν πέρασε τίς σπουδὲς τοῦ καιροῦ τοῦ "ἐπικεκυφῶς εἰς τὰ τῆς [ἀρχαίας] ἑλληνικῆς διαλέκτου βιβλία" καὶ ἀρέσκεται συχνά, ἂν καὶ ὀπαδὸς τοῦ "ἄπλου ὕφους", νὰ ἀρχαῖζη στὰ γραφίματά του».

Παρ' ὅλα ὅμως τὰ ἀνωτέρω σὲ πρόσφατα κείμενα⁴⁵ ἐπαναλαμ-

⁴³ Κων. Ἀμαντου, *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή*, Ἀθήνα 1930, ἐπανέκδοση 1997, σελ. κβ'.

⁴⁴ Λ. Βρανούσης, *Ρήγας*, Ἀθήνα [1954], σελ. 295.

⁴⁵ Δημ. Σπάθη, «Τὰ Ὀλύμπια», στὸ *Πιέτρο Μεταστάσιο Τὰ Ὀλύμπια σὲ μετάφραση Ρήγα Βελεστινλή*, ἔκδοση Εὐρωπαϊκοῦ Πολιτιστικοῦ Κέντρου Δελφῶν σὲ συμπαραγωγὴ μὲ τὸ Ἄμφι-Θέατρο Σπύρου Α. Εὐαγγελάτου, 25-28 Ἰουνίου 1998,

βάνονται οι ἀμφισβητήσεις περὶ τῆς πατρότητος τῆς μετάφρασης, ἐπαναφέροντας τὴ γενικὴ καὶ μετέωρη ἄποψη τοῦ Ἀμάντου, πὼς τὰ Ὀλύμπια δὲν εἶναι ἔργο τοῦ Ρήγα. Τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Ρήγας δὲν ἔχει ἀναγράψει τὸ ὄνομά του στὸν τίτλο τῶν Ὀλυμπίων δικαιολογημένα δημιούργησε ἀρχικὰ ἀμφιβολίες γιὰ τὴν πατρότητα τῆς μετάφρασης. Ὅμως μιὰ προσεκτικὴ μελέτη θὰ ἐπιβεβαίωνε ὅτι πράγματι εἶναι μετάφραση καὶ ἔργο του. Συγκεκριμένα ὁ Ρήγας δὲν γράφει μόνον τὴν προσφωνητικὴ ἀφιέρωση στὸν Στέριο Χατζῆ-Κώνστα, ὅπως ἦταν ἄλλωστε συνήθεια στοὺς ἐκδότες ἑνὸς βιβλίου, ἀλλὰ καταχωρίζει καὶ τὰ Προλεγόμενα στὰ ὁποῖα σημειώνει τὴν πληροφορία ὅτι τὰ Ὀλυμπιακὰ ἀγωνίσματα κατὰ τὴν ἐποχὴ του παίζονταν στὴ Θεσσαλία καὶ σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα, καθὼς ἐπίσης παραπέμπει στὴν ἐπιπεδογραφία τῆς Ὀλυμπίας σημειώνοντας χαρακτηριστικὰ καὶ μάλιστα στὸ πρῶτο πρόσωπο «ὄπου ἔχω εἰς τὴν Χάρταν μου». Προσθέτουμε ἀκόμη πὼς ὁ Ρήγας ἀκολουθεῖ τὴν ἴδια τακτικὴ καὶ στὸ βιβλίο του *Νέος Ἀνάχαρσις*, ὅπου παραπέμπει στὴ Χάρτα του· στὴ σελ. 181 σημειώνει «Ὅρα τὴν Χάρταν Νο 6», σελ. 192 καὶ 216 «Ὅρα τὴν Χάρταν», ἐνῶ στὴ σελ. 262 καὶ 347 γράφει «Ἰδὲ τὴν Χάρταν τῆς Ὀλυμπίας». Ἐπίσης παίρνει ἀπὸ τὸν τίτλο τῆς Χάρτας του τὶς παραστάσεις τοῦ Διὸς μὲ τὸν κεραννὸ καὶ τὸν ἀετὸ γιὰ τὴ σελίδα τίτλου τῶν Ὀλυμπίων καθὼς καὶ τὶς παραστάσεις τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγωνισμάτων πάλης, ἀρματοδρομίας καὶ ἵπποδρομίας στὴν ἀρχὴ τῶν τριῶν πράξεων τοῦ ἔργου, σελ. 7, 41, καὶ 81 ἀντίστοιχα. Ἐντυπωσιακὴ ἐξ ἄλλου εἶναι καὶ ἡ ὑποσημείωση στὸ κείμενο τῶν Ὀλυμπίων, σελ. 104, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴ θυσία τῆς Ἀλκήσιδος πρὸς «τῆς τοῦ Ἀδμήτου Θεσσαλοῦ ζωῆς τὴν σωτηρίαν». Παραθέτει τὸ ἀρχαῖο κείμενο ἀπὸ τὸν Παλαίφατο μεταφράζοντας μερικῶς καὶ συγχρόνως ἐπεξηγώντας στοὺς ἀναγνώστες ὅτι ἡ Ἰωλκὸς «λέγεται τώρα Λεχώνια, κεῖται εἰς τὴν Μαγνησίαν τῆς Θεσσαλίας», ἐπεξήγηση πού ὑπάρχει στὸν *Νέον Ἀνάχαρσι* στὴν τελευταία σελίδα μὲ τὸν τίτλο «*Εἰδήσις*». Ἐπίσης γιὰ τὶς Φερῆς σημειώνει ὅτι «λέγονται τώρα Βελεστίνος καὶ Ἅγιος Γεώργιος», ὀνόματα πού τὰ καταγράφει στὴ Χάρτα του, στὴν «*Ἐπιπεδογραφία τῆς Φερῆς νῦν λεγομένης Βελεστίνος*» ὅπου σημειώνει

σελ. 45-52. Βάλτερ Πούχγερ, «Εἰσαγωγή» στὸ *Ρήγα Βελεστινῆ, Τὰ Ὀλύμπια. Μετάφραση τοῦ λυμπρέτου τοῦ Πιέτρο Μεταστασίου*, Βιέννη 1797, Θεατρικὴ Βιβλιοθήκη Ἰδρύματος Κώστα καὶ Ἑλένης Οὐράνη, Ἀθήνα 2000, σελ. 9-98 καὶ ἰδίαιτα στίς σελ. 57, 59, 60.

«Δρόμος εἰς Μικρὰν Φερῶν, λεγομ. ᾽Αγ. Γεώργιος» καθὼς καὶ στὸν Νέο Ἀνάχαρσι, ὑποσημείωση σελ. 133.

Ἄλλο ἔνα στοιχεῖο γιὰ τὴν πατρότητα τῆς μετάφρασης ἀποτελοῦν τὰ ἀναγραφόμενα στὰ ἐγγράφα τῶν αὐστριακῶν ἀνακρίσεων, ὅπου ὁ Ρήγας λέγει ὅτι ὁ ἴδιος εἶναι ὁ μεταφραστὴς τῶν δυὸ ἔργων: «Ὁμολογεῖ ὁ Ρήγας ...ὅτι ἐξέδωκεν ἔργον ἐπιγραφόμενον Ὁ Ἡθικὸς Τρίπους, τοῦθ' ὅπερ μετέφρασεν ἑλληνιστὶ μέρος μὲν ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ τοῦ Ἀββᾶ Μεταστασίου, μέρος δὲ ἐκ τῆς Βοσκοπούλας τῶν Ἄλπεων τοῦ Γάλλου συγγραφέως Μαρμοντέλ...»⁴⁶. Ὁμοίως στὴν πατρότητα τῶν δυὸ ἔργων ἀναφέρεται καὶ ὁ Ἀντώνιος Κορωνιός, ὁ μεταφραστὴς τοῦ τρίτου ἔργου Ὁ πρῶτος Ναύτης, ὁ ὁποῖος ἔστειλε τὴ μετάφρασή του στὸν Ρήγα καὶ δημοσιεύθηκε μαζί μὲ τὰ ἔργα του, ὅπως ἐμφαντικὰ ἀναγράφεται «μετὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ [=τοῦ Ρήγα] μεταφράσεων ἐν τῷ βιβλίῳ τῷ φέροντι τὸν τίτλον Ἡθικὸς τρίπους, ὅπερ ὁ Ρήγας ἐξέδωκε κατὰ τὴν ἰδίαν ὁμολογίαν πρὸς ἀναμόρφωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους».

Σημειώνουμε συμπληρωματικὰ ὅτι, ἂν δὲν εἶχαν μεταφρασθεῖ Τὰ Ὀλύμπια ἀπὸ τὸν Ρήγα, ἀλλὰ ἀπὸ κάποιον φίλον του, ὅπως γράφει ὁ Κων. Ἄμαντος, τὸ γεγονός αὐτὸ μὲ τὴν πάροδο τῶν ἐτῶν θὰ εἶχε γίνει γνωστὸ στοὺς κύκλους τῶν Ἑλλήνων λογίων τῆς Βιέννης καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ γεγονός αὐτὸ θὰ εἶχε γνωστοποιηθεῖ ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Βασιλείου στὸν Κοραῆ, ὁ ὁποῖος εἶχε λάβει ἀπὸ τὴ Βιέννη τὸ βιβλίον τοῦ Ρήγα. Ὁ Κοραῆς ὁμως δὲν γράφει κάτι σχετικὸ οὔτε κάνει κάποιον ὑπαινιγμὸ, παρὰ μόνον ἀναφέρεται στὴν προσφώνηση καὶ στὸ λεξιλόγιον τοῦ Ρήγα. Παρομοίως ἢ πιθανὴ οἰκειοποίησις ἀπὸ τὸν Ρήγα τῆς μεταφράσεως τῶν Ὀλυμπίων θὰ εἶχε γίνει γνωστὴ στὸν ἰατρό καὶ λόγιον Μιχαὴλ Περδικάρη, ὁ ὁποῖος ἔζησε στὴ Βιέννη καὶ τὸ 1811 στὸ χειρόγραφόν του «Ρήγας ἢ κατὰ ψευδοφιλελλήνων» θὰ εὑρισκε τὴν εὐκαιρίαν νὰ καταφερθεῖ ἐναντίον του καὶ γι' αὐτὴ τὴν "ἀνηθικότητα" τοῦ Ρήγα, ὅπως ἄλλωστε κάνει γιὰ τόσα ἄλλα.

Τὰ ἀνωτέρω ἐπιχειρήματα, τὰ ὁποῖα συνηγοροῦν ἐμμέσως ὅτι ὁ Ρήγας εἶναι ὁ μεταφραστὴς τῶν Ὀλυμπίων, πιθανὸν νὰ μὴν ἱκανοποιοῦν ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι θὰ ἤθελαν πιὸ πειστικὲς ἀποδείξεις γιὰ τὴν πατρότητα τῆς μεταφράσεως· καὶ τοῦτο, διότι θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἰσχυρισθοῦν ὅτι ὁ Ρήγας ὡς ἐπιμελητὴς τῆς ἐκδοσης ἔγρα-

⁴⁶ Αἰμ. Λεγρᾶνδ, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή, 1891, ἐπανέκδοσις 1996, σελ. 65.

ψε τὴν ἀφιερωτικὴ προσφώνηση στὸν Χατζῆ-Κώνστα, τὰ Προλεγόμενα καὶ τὴν ὑποσημείωση γιὰ τὴν Ἑλλησθη καὶ ἔθεσε τὶς παραστάσεις μὲ τὰ Ὀλυμπιακὰ ἀγωνίσματα. Ὅσον ἀφορᾷ τὶς ὑποθέσεις πὼς ὁ Κοραῆς καὶ ὁ Περδικάρης δὲν γράφουν κάτι σχετικὸ γιὰ τὴν πιθανότητα ὁ Ρήγας νὰ εἶχε οἰκειοποιηθεῖ ξένη πνευματικὴ ἐργασία, μποροῦν νὰ ἰσχυρισθοῦν ὅτι τὸ ἀρνητικὸ εὖρημα δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει θετικὴ ἀπόδειξη, τεκμήριο γιὰ τὴν πατρότητα τῆς μεταφράσεως.

Ὅλα τὰ ἀνωτέρω πράγματι ἀποτελοῦν ἐνδείξεις καὶ ὄχι ἀποδείξεις, οἱ ὁποῖες θὰ τεκμηρίωναν πλήρως τὴν πατρότητα τῆς μετάφρασης τῶν Ὀλυμπίων καὶ αὐτὸ θὰ γινόταν, ἂν εἶχαν ἐντοπισθεῖ «ἐνδοκειμενικὲς ἀποδείξεις γιὰ μιὰ σίγουρη ἀπόδοση τοῦ ἔργου στὸν Ρήγα», ὅπως εὐστοχα παρατηρεῖ ὁ Βάλτερ Ποῦχχερ⁴⁷.

Ἐνδοκειμενικὴ ἀπόδειξη πατρότητας στὸν Ρήγα τῆς μετάφρασης τῶν Ὀλυμπίων τοῦ Μεταστάσιου

Νομίζουμε ὅτι τώρα μποροῦμε νὰ προσφέρουμε μιὰ «ἐνδοκειμενικὴ ἀπόδειξη» πατρότητας τῆς μετάφρασης τῶν Ὀλυμπίων στὸν Ρήγα, μετὰ ἀπὸ τὴ διερεύνηση ποὺ ἔχουμε κάνει κατὰ τὴν σύνταξη τοῦ σχετικοῦ εὐρετηρίου καὶ γλωσσarioῦ τῶν Ὀλυμπίων. Διαπιστώσαμε ὅτι χαρακτηριστικὲς πολυσύνθετες λέξεις, ποὺ ἀπαντῶνται στὰ Προλεγόμενα «*συναντικτυποῦνται, συναντιξεμυστηρεύονται*», ἀνευρίσκονται καὶ στὸ κείμενο τῶν Ὀλυμπίων ὅπως «*συνεπαρορησιθάσθην, συνεκκομίζων, συνεναγκαλίζονται*»⁴⁸. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ δηλώνει πὼς εἶναι κοινὸς ὁ συγγραφέας τῶν δύο αὐτῶν κειμένων, ὁ Ρήγας. Σὲ ἐνίσχυση τῆς θέσης αὐτῆς ὅτι ὁ Ρήγας εἶναι ὁ συγγραφέας ἔρχεται νὰ προσφέρει καὶ τὸ γεγονός, ὅτι στὸ ἔργο του *Νέος Ἀνάχαρσις*⁴⁹ ἐπίσης χρησιμοποιεῖ τέτοιες πολυσύνθετες λέξεις, ὅπως γιὰ παράδειγμα «*συναντεριστάς, συναντεσφετεριζόμενοι, συναντεκζητοῦντο, συνανταγαπῶντο, συναντεβλέποντο, συναντερισθῶσιν, συνανταγωνισθῶσιν, συναντιβλέπονται,*

⁴⁷ Βάλτερ Ποῦχχερ, «Εἰσαγωγή», στὸ *Ρήγα Βελεστινλή, Τὰ Ὀλύμπια...*, ὁ. π., σελ. 57.

⁴⁸ Βλ. τὶς σχετικὲς λέξεις στὸ ἔργο τοῦ Ρήγα Βελεστινλή, *Τὰ Ὀλύμπια*, Βιέννη 1797, Προλεγόμενα, σελ. 3 καὶ 5 καὶ στὸ κείμενο, σελ. 28, 97 καὶ 101 ἀντίστοιχα.

⁴⁹ Βλ. Ρήγα Βελεστινλή, *Νέος Ἀνάχαρσις*, Βιέννη 1797, τόμ. Τέταρτος, σελ. 229, 247, 250, 262, 309, 311, 315 ἀντίστοιχα.

συνεπροσβάλλοντο, συναντιπάλων, συναντερίζονται».

Ἡ χρησιμοποίηση τέτοιων πολυσύνθετων λέξεων πού κατά κανόνα εἶναι κατασκευασμένες, «πεποιημένες»⁵⁰ ἀπό τὸν Ρήγα μὲ δυὸ τρεῖς προθέσεις καὶ μὲ ἰδιαίτερη χρήση τῆς πρόθεσης «σύν», ὡς πρῶτο συνθετικὸ καὶ μὲ τὴ σημασία τοῦ «ὁμοῦ, μαζί»⁵¹, θεωροῦμε ὅτι ἀποτελεῖ μιὰ πολὺ ἰσχυρὴ ἔνδοκειμενικὴ ἀπόδειξη πὼς ὁ Ρήγας εἶναι ὁ συγγραφέας τῶν Προλεγόμενων καὶ τοῦ κειμένου τῆς μετάφρασης τῶν Ὀλυμπίων, ὅπως εἶναι καὶ ὁ μεταφραστὴς τοῦ μεταγενέστερου μέρους τοῦ τετάρτου τόμου τοῦ *Νέου Ἀναχάρσιδος*.

Πότε διορθώθηκε τὸ ἔργο *Τὰ Ὀλύμπια*.

Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ρήγας στὴν ἔκδοση τῶν Ὀλυμπίων ἔβαλε παραστάσεις ἀπὸ τὸν τίτλο τῆς *Χάρτας* καὶ στὰ Προλεγόμενα καὶ σὲ σημειώσεις τοῦ κειμένου ἀναφέρει τὸ φύλλο πέντε καὶ ἑννέα τῆς *Χάρτας* του, μπορεῖ νὰ εἶναι μιὰ ἔνδειξη, ὅτι τὸ ἔργο θὰ διορθώθηκε μετὰ τὴ *Χάρτα* του καὶ τὸν *Νέο Ἀναχάρσι*. Ἴσως ἡ ἐκλογή ἔκδοσης τοῦ ἔργου *Ὀλύμπια* ἐκτὸς τῶν ἄλλων μπορεῖ νὰ σχετίζεται καὶ μὲ τὸ γεγονὸς τῆς μετάφρασης τοῦ *Νέου Ἀναχάρσιδος*, ὅπου ὁ Ρήγας ἔχει μετάφρασει ἐκτὸς τοῦ τμήματος γιὰ τὴν Θεσσαλία καὶ τὸ κείμενο γιὰ τὴν Ὀλυμπία καὶ τοῦ Ὀλυμπιακοῦ ἀγῶνος. Γι' αὐτὸ ἐξ ἄλλου καὶ στὰ Προλεγόμενα τῶν Ὀλυμπίων παραθέτει τὰ Ὀλυμπιακὰ ἀγωνίσματα καὶ μᾶς δίνει μιὰ πολὺ σημαντικὴ πληροφορία, ὅτι στὴν ἐποχὴ του αὐτὰ δὲν λησμονήθηκαν, ἀλλὰ ἀπεναντίας μερικὰ ἐξ αὐτῶν διατηρήθηκαν στὴ Θεσσαλία καὶ σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Ἀκόμη καὶ οἱ διαπιστώσεις, ὅτι στὸ ἔργο *Τὰ Ὀλύμπια* ὁ Ρήγας ἀφ' ἑνὸς δὲν χρησιμοποιεῖ ξενικὲς λέξεις καὶ ἀφ' ἑτέρου παραθέτει πολυσύνθετες χαρακτηριστικὲς λέξεις, πού ἀπαντῶνται καὶ στὸ *Νέο Ἀναχάρσι*, μᾶς ἐπιβάλλουν νὰ υποθέσουμε ὅτι τουλάχιστον θὰ πρέπει νὰ ἐπεξεργάσθηκε τὸ τελικὸ κείμενο λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκτύπωσή του.

⁵⁰ "Πεποιημένη ἢ λέξις" γράφει σὲ ὑποσημείωση μᾶλλον ὁ Ρήγας γιὰ τὴ λέξη "παπλάκισμα" στὸν *Πρῶτο ναύτη* τοῦ Ἀντωνίου Κορωνιοῦ, σελ. 221.

⁵¹ Ἡ χρήση αὐτῆ τῆς πρόθεσης «σύν» ἀποτελεῖ ἴσως ἓνα χαρακτηριστικὸ καὶ δηλωτικὸ τῆς νοοτροπίας τοῦ Ρήγα, ὁ ὁποῖος ἐργάσθηκε γιὰ τοὺς συμπατριῶτες καὶ τοὺς συνανθρώπους του.

Τὸ χορικό σὲ ἀρχαίους στίχους

Στὸ κείμενο τῶν Ὀλυμπίων Ὁ Ρήγας χρησιμοποιεῖ πολλές φορές λέξεις ἀπὸ διάφορες περιόδους τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἀπὸ ὀμηρικὲς λέξεις μέχρι τῆς ἀπλῆς δημώδους γλῶσσας τῆς ἐποχῆς του. Τονίζεται ἰδιαίτερα ὅτι τὸ τελευταῖο μέρος τῆς σκηνῆς ζ', πράξεως Γ', σελ. 102-103, τὸ ἀποδίδει στὴν ἀρχαία ἑλληνική, ὅπως καὶ τὸ τελευταῖο κομμάτι τῶν Ὀλυμπίων, τὸ χορικό, τὸ ὁποῖο δὲν ὑπάρχει στὸ ἰταλικὸ πρωτότυπο τοῦ Μεταστάσιου, ἀλλὰ εἶναι δική του προσθήκη. Τὸ γεγονός ὅτι Ὁ Ρήγας χρησιμοποιεῖ λέξεις ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνική γλῶσσα καὶ σὲ ἄλλα μέρη τοῦ κειμένου τῶν Ὀλυμπίων ἐκτὸς ἀπὸ τὸ τελευταῖο χορικό, καὶ ὅτι δὲν χρησιμοποίησε ξένες λέξεις σὲ ὅλο τὸ ἔργο, μᾶς κάνει νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι καὶ οἱ τελευταῖοι στίχοι ποὺ ἔχουν προστεθεῖ μετὰ τὸ τέλος κειμένου, ποὺ μετέφρασε, "στροφὴ", "ἀντιστροφή" καὶ "ἐπωδός", σελ. 113-116, εἶναι δικιά του σύνθεση, ἐκτὸς ἐὰν διαπιστωθεῖ ὅτι ἔχει δανεισθεῖ μεγάλα τμήματα ἀπὸ κλασσικά κείμενα⁵². Εὐστοχα ὁ Λεάνδρος Βρανούσης⁵³ παρατηρεῖ «...πὼς δὲν ἤξεραν περισσότερα γράμματα ἀπ' τὸ Ρήγα ὅλοι ἐκείνοι οἱ πολυάριθμοι λόγιοι τῆς ἐποχῆς του, καθὼς κι ἄλλων ἐποχῶν, ποὺ συνέθεταν μ' εὐκολία ἀρχαία ἥρωο-

⁵² Ἐνδεικτικὰ παραβάλλονται μερικοὶ στίχοι ἀπὸ κλασσικὰ ἔργα, ποὺ ἡ φιλόλογος Μαίρη Καρουκανίδου ἔχει ἐντοπίσει: 1) Ρήγα, Ὀλύμπια, σελ. 114 «Θέμις σῶτειρα Θέμις, Ζηνὶ πάρεδρος» - Πινδάρου, Ὀλυμπιονίκοι VIII, 21 «Σῶτειρα Διὸς ξενίου πάρεδρος ἀσχεῖται Θέμις». 2) Ρήγα...σελ. 115 «ὦμοι ἀχέων λυγρῶν, ὦμοι τῶν ἀμερίων, ὦν δῶκεν ἀμπνοάν», -Πινδάρου VIII, 7 «τῶν δὲ μόχθων ἀμπνοάν». 3) Ρήγα...σελ. 114 «ἔξ οὗ ὑφαίνεται ἑλαϊόπλεκτον γέρας ἀγλαόν εὐχος ἀέθλοις», -Πινδάρου VIII, 11 «ῥτινι σόν γέρας ἔσπετ' ἀγλαόν». 4) Ρήγα... σελ. 114 «ψῆφον λεῶς αἰνεῖ ἐς βίον σοι ἀπήμαντον μολεῖν», -Πινδάρου VIII, 87 «εὐχομαι ...ἀλλ' ἀπήμαντον ἄγων βίον αὐτοῦς τ' ἀέξει καὶ πόλιν». 5) Ρήγα... σελ. 115 «οὐδ' ἀμοιβάν ἀμπλακίης», -Πινδάρου VIII, 67 «ἀνορέας δ' οὐκ ἀμπλακίων». 6) Ρήγα... σελ. 116 «πάνθυτα θέσμα», -Σοφοκλῆ, Αἴας 712 «πάνθυτα θέσμα». 7) Ρήγα...σελ. 115 «ἀμέραν τάνδ' ἐξανύσαι», -Εὐριπίδης, Μήδεια 649 «ἀμέραν τάνδ' ἐξανύσασαν». 8) Ρήγα... σελ. 115 «ἀπτότροπον Ἄϊδαν», -Σοφοκλῆ, Αἴας 608 «τόν ἀπτότροπον Ἄϊδαν».

⁵³ Λ. Βρανούσης, Ρήγας, Ἀθήνα [1954], σελ. 297. Συμπληρωματικὰ σημειώνουμε ὅτι στὸν Ἐρμῆ τὸ Λόγιο τοῦ 1811, σελ. 159-163, καταχωρίζεται τοῦ Δημητρίου Σχινᾶ «ᾠδὴ Πινδαρική κατὰ τὸν Ἐκτον τῶν Νεμείων εἶδος, ποιηθεῖσα εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Βασιλέως τῆς Ρώμης. Γενέθλιος δωροφορία» μὲ στροφὴ, ἀντιστροφή καὶ ἐπωδὸ.

ελεγεία, ἐπιγράμματα καὶ πινδαρικές ᾠδές. Στὸν ἀνώτερο κύκλο τῆς τότε παιδείας γινόταν εἰδικὴ διδασκαλία καὶ συστηματικὴ ἐξάσκηση στὸ εἶδος αὐτὸ... Ἀπὸ τέτοια σχολεῖα εἶχε περάσει κι ὁ Ρήγας. Καί, ἀσφαλῶς, δὲν ὑστεροῦσε ἀπέναντι τῶν συγχρόνων του "σπουδαίων", οὔτε στὴ σύνταξη "ἐπιδεικτικῶν" ἢ πανηγυρικῶν λόγων, οὔτε στὴ σύνθεση ἠρωοελεγείων κ' ἐπιγραμμάτων σὲ ἀρχαίους στίχους, γλῶσσα καὶ μέτρα». Ἐπειδὴ ὅμως οἱ πρῶτοι τέσσερις στίχοι τοῦ χορικοῦ, ὅπως ἔχει παρατηρήσει ὁ Γ. Βαλέτας, βρέθηκαν σὲ χειρόγραφο τοῦ Σκιαθίτη "γραμματικοῦ" Ἐπιφανίου Δημητριάδη (1760-1826), ὁ Λ. Βρανούσης ἀποδίδει τὸ χορικὸ στοὺς "κύκλους τοῦ Βουκουρεστίου".

Ἐπισημαίνουμε πάντως ὅτι ὁ Ρήγας διάβαζε Ὅμηρο, ὅπως δείχνει ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ ἡ παράθεση κειμένου, τὸ ὁποῖο καταχώρισε σὲ ὑποσημείωση γιὰ νὰ διορθώσει τὸν συγγραφέα τοῦ Νέου Ἀναχάρσιδος, J. Barthélemy, ὁ ὁποῖος γιὰ τὴν Δωδώνη τῆς Ἡπείρου παρέθεσε τὴν παραπομπή «Ὅμηρ. Ἰλιάδ. Β, στίχ. 750» καὶ ὁ Ρήγας κάνει μιὰ παρατήρηση καταχωρίζοντας ὅλο τὸ κείμενο τοῦ Ὀμήρου, πὺν δείχνει ὅτι διάβασε καὶ μελετοῦσε ἀρχαίους κλασσικούς:

«Ἡ μαρτυρία τοῦ Ὀμήρου, ὁποῦ ἀναφέρει ἐδῶ ὁ Ἀνάχαρσις, ἃς μοι εἶναι συγχωρημένον νὰ εἰπῶ, ὅτι εἶναι δι ἄλλην Δωδώνην.

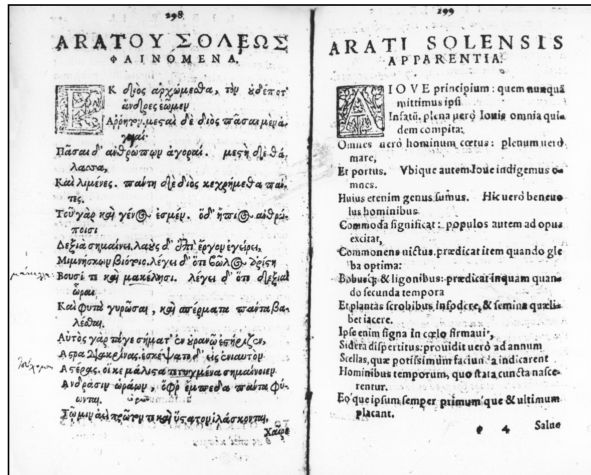
“Τουνεὺς δ’ ἐκ Κύφου ἦγε δύο καὶ εἴκοσι νῆας,
 Τῶδ’ Ἐνιῆνες ἔποντο μενεπτόλεμοί τε Περαιβοί,
 Οἷ περι Δωδώνην δυσχείμερον οἶκι’ ἔθεντο,
 Οἷ τ’ ἀμφ’ ἰμερτὸν Τιταρήσιον ἔργ’ ἐνέμοντο”.

Αὕτη ἡ πλησίον τοῦ Τιταρησίου Δωδώνη κεῖται εἰς τὰς ἐσχατιὰς τοῦ Ὀλύμπου εἰς τὴν Θεσσαλίαν, καὶ λέγεται τὴν σημερινὴν Λιβιάδι. Καὶ ἐν ἧ τὸ μαντεῖον, εἰς τὰς τοῦ Τομάρου εἰς τὴν Ἡπείρου, καὶ λέγεται παλαιὰ Ἁγία Παρασκευή. Ἡ μὲν παρῶντος τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου, ἡ δὲ μακρὰν ἀπέχουσα καὶ τοῦ Ἀδριατικοῦ. Καὶ ἄλλως, ἡ δυτικὴ Ἑλλάς δὲν συμπεριείχετο εἰς τὴν κατὰ Τρωάδος συναμοσίαν, ὁποῦ νὰ ἰσχύη ἡ μαρτυρία. Φαίνεται οὖν ὅτι ἡ ὁμωνυμία ἐξηπάτησε τὸν θεῖον αὐτὸν συγγραφέα. Πλὴν, ἀμφοτέραι ὄρειναί, δυσχείμεροι, καὶ εἰς αὐτὸν σχεδὸν παράλληλον κείμεναι»⁵⁴.

Ἐπιπροσθέτως ἀναφέρουμε ὅτι ὁ Ρήγας γιὰ τὴ γενέτειρά του πα-

⁵⁴ Νέος Ἀνάχαρσις, Βιέννη 1797, τέταρτος τόμος, σελ. 163.

ραθέτει σχετικά κείμενα από τον Όμηρο, τον Στράβωνα, τον Σοφοκλή και τον Ἀπολλώνιο τον Ρόδιο στην «*Επιπεδογραφία τῆς Φεραῶς λεγομένης νῦν Βελεστίνος*», τέταρτο φύλλο τῆς Χάρτας τῆς Ἑλλάδος. Ἐπίσης ἀναγράφει τρία ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν Ἀπολλώνιο τὸν Ρόδιο στὸ πρῶτο φύλλο τῆς Χάρτας, τὴν *Επιπεδογραφία τῆς Κωνσταντινουπόλεως* καὶ μιὰ χειρόγραφη ὑπόσημειωση στὸ βιβλίο τοῦ Δημητρίου τοῦ Δαρβάρεως, Ἀληθῆς ὁδὸς εἰς τὴν

Σελίδα ἀπὸ τοῦ Ἀράτου, *Φαινόμενα*, ἔκδοση Βασιλείας 1561 ὅπου ὁ Ρήγας μέ τὸ πενάκι του σημειώνει παρασελιδίως τίς λέξεις «μάκελλα» καὶ «τεύχομαι».

*εὐδαιμονίαν*⁵⁵, Βιέννη 1796, σελ. 214, ἐνῶ ἀπὸ τὸν Παλαίφατο παίρνει κείμενο γιὰ τὴν Ἄλκηστη, ποὺ τὸ παραθέτει στὰ *Ὀλύμπια*, σελ. 104-105. Σημειώνουμε ἐπὶ πλέον ὅτι ὡς μαθητῆς ἀκόμη ὁ Ρήγας στὴ Σχολή τῆς Ζαγοράς διάβαζε καὶ μετέφραζε λέξεις βιβλίου ἀρχαίων γεωγράφων «*Ἀράτου Σολέως, Φαινόμενα...*»⁵⁶, ἔκδοση Βασιλείας 1561. Χαρακτηριστικὴ πάντως εἶναι ἡ φράση στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου τοῦ *Φυσικῆς ἀπάνθισμα*, ὅπου τονίζει πὼς μελετοῦσε «*ἐπικεκυφῶς εἰς τὰ τῆς [ἀρχαίας] ἐλληνικῆς διαλέκτου βι-*

⁵⁵ Βλ. Γ. Λαδᾶ-Α. Χατζηδημόου, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία τῶν ἐτῶν 1796-1799*, Ἀθήνα 1973, ἀρ. 3, σελ. 1-4.

⁵⁶ Α. Βρανούση, «Ἐγνωστα νεανικὰ χειρόγραφα τοῦ Ρήγα», *Υπέρεια*, τόμ. 2, Πρακτικὰ Β' Συνεδρίου "Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας", (Βελεστίνο 1992), Ἀθήνα 1994, σελ. 563-576.

βλία». Έξ άλλου ὁ Ρήγας συνιστοῦσε στὰ *Δίκαια τοῦ Ἀνθρώπου*, ἄρθρο 22, νὰ διδάσκαται στὰ σχολεῖα τοῦ κράτους του, πού εἶχε σχεδιάσει νὰ δημιουργήσει μετὰ τὴν ἐπανάστασή του, καὶ ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἢ «ἑλληνική», ὅπως τὴν ἀποκαλεῖ⁵⁷.

Ἐπισημαίνεται ὅτι λέξεις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐκτὸς ἀπὸ τὰ χορικά τῶν τελευταίων σελίδων τῶν *Ὀλυμπίων* ἀπαντῶνται καὶ στὶς προηγούμενες σελίδες τοῦ κειμένου, δεῖγμα κι' αὐτὸ τῆς εὐρείας γνώσης τοῦ Ρήγα. Γι' αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ θεωρεῖται δική του ἢ καταγραφή αὐτῶν τῶν στίχων σὲ ἀρχαϊκὴ διάλεκτο καὶ τοῦτο διότι ἂν δὲν γνώριζε τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἄλλος εἶχε γράψει τὰ συγκεκριμένα κείμενα τῶν τελευταίων σελίδων, ὅπως ἔχει ὑποστηριχθεῖ, τότε δὲν θὰ ὑπῆρχαν λέξεις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς στὰ προηγούμενα κείμενα τῶν *Ὀλυμπίων*.

Συμπέρασμα

Μέ τὴ μελέτη μας «*Ὁ Ρήγας μεταφραστὴς τῶν Ὀλυμπίων τοῦ Μεταστάσιου*» συνοπτικὰ καταλήγουμε στὰ κατωτέρω συμπεράσματα:

α) Δίνεται ἀπάντηση στὸ αἶτημα τῆς ἱστορικῆς ἔρευνας σχετικὰ μὲ τὴν πατρότητα τῆς μετάφρασης τῶν *Ὀλυμπίων* τοῦ Μεταστάσιου. Μὲ τὰ ἐνδοκειμενικὰ στοιχεῖα πού ἔφερε ἡ ἔρευνά μας τεκμηριώνεται ὅτι ὁ Ρήγας ἦταν ὁ μεταφραστὴς τῶν *Ὀλυμπίων*.

β) Διαπιστώνεται ὅτι στὸ κείμενο τῆς μετάφρασης τῶν *Ὀλυμπίων* δὲν περιέχονται ξένες λέξεις καὶ ὅτι σὲ πολλές σελίδες καταχωρίζονται λέξεις ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα, στοιχεῖα πού ἐνισχύουν τὴν ἄποψη ὅτι καὶ τὸ χορικό σὲ ἀρχαίους στίχους στὸ τέλος τῶν *Ὀλυμπίων* εἶναι τοῦ Ρήγα δημιούργημα.

⁵⁷ Βλ. ἄρθρο 22 τῶν *Δικαίων τοῦ Ἀνθρώπου*: «Ὅλοι, χωρὶς ἐξαιρέσεων, ἔχουν χρέος νὰ ἠξεύρουν γράμματα. Ἡ πατρίς ἔχει νὰ καταστήσῃ σχολεῖα εἰς ὅλα τὰ χωρία διὰ τὰ ἀρσενικὰ καὶ θηλυκὰ παιδία. Ἐκ τῶν γραμμμάτων γεννᾶται ἡ προκοπή, μὲ τὴν ὁποῖαν λάμπουν τὰ ἐλεύθερα ἔθνη. Νὰ ἐξηγοῦνται οἱ παλαιοὶ ἱστορικοὶ συγγραφεῖς· εἰς δὲ τὰς μεγάλας πόλεις νὰ παραδίδεται ἡ γαλλικὴ καὶ ἡ ἰταλικὴ γλῶσσα· ἢ δὲ ἑλληνικὴ (=ἀρχαία) νὰ εἶναι ἀπαραίτητος». Ρήγα Βελεστινλῆ, *Τὰ Ἐπαναστατικά*, ὁ. π., σελ. 27.

ΜΕΡΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΗΣ
ΦΕΡΩΝ - ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ - ΡΗΓΑ

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
ΒΙΕΝΝΗ 1797
Έπαναστατική προκήρυξη,
τά Δίκαια του ανθρώπου,
τό Σύνταγμα, ό Θούριος,
Ύμνος Πατριωτικός,
Α΄ έκδοση Άθήνα 1994,
Δ΄ έκδοση Άθήνα 1998.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
Βουλγαρική έκδοση, Σόφια 1998.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
Ρουμανική έκδοση,
Βουκουρέστι 1999.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
Σερβική έκδοση, Βελιγράδι 2000.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
Ίταλική έκδοση, Τεργέστη 2000.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
Άλβανική έκδοση,
Φίερ 2001.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
Ρωσική έκδοση,
Τιφλίδα 2002.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΠΑΝΘΙΣΜΑ
ΒΙΕΝΝΗ 1790
Φωτοαναστατική έκδοση,
μέ εύρετήριο όνομάτων
καί πραγμάτων.
Άθήνα 1991,
Γ΄ έκδοση Άθήνα 2000.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΘΟΥΡΙΟΣ
ΒΙΕΝΝΗ 1797,
Β΄ έκδοση Άθήνα 1998.
ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΜΟΥΣΙΚΕΣ
ΠΑΡΑΛΛΑΓΕΣ ΚΑΙ
ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΕΣ
ΜΕΛΩΔΙΕΣ
Έκδοση σέ ψηφιακό δίσκο (CD)
καί κασσέτα.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ
(ΒΙΕΝΝΗ 1797) - Άθήνα 2002.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΝΕΟΣ ΑΝΑΧΑΡΣΙΣ
ΤΟΜΟΣ 4ος ΒΙΕΝΝΗ 1798
Έπανέκδοση του τέταρτου τόμου,
του όποιου τά περισσότερα
κεφάλαια μεταφράστηκαν από
τόν Ρήγα (ύπό έκτύπωση).

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ

ΗΘΙΚΟΣ ΤΡΙΠΟΥΣ

BIENNH 1797

Φωτομηχανική Έπανάδοση,
μέ εισαγωγή εύρετήριο ονομάτων,
Ἀθήνα 2001.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ

ΧΑΡΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

BIENNH 1796-1797 - Ἀθήνα 1998

Μοναδική αυθεντική επανάδοση
τῶν δώδεκα φύλλων τῆς ΧΑΡΤΑΣ,
πού συνοδεύεται ἀπό τό
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ τῆς καί τίς μελέτες:
«Ἡ Χάρτα τῆς Ἑλλάδος τοῦ Ρήγα.
Τά πρότυπά τῆς καί νέα στοιχεῖα»,
«Τά νομίματα τῆς Χάρτας
τοῦ Ρήγα».

ΡΗΓΑ ΡΗΣΕΙΣ

Ἀθήνα 2000.

Ἐπιμέλεια:

Δημ. Καραμπερόπουλος.

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΡΗΓΑ

ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ

Α΄ ἔκδοση Ἀθήνα 1994,

Β΄ ἔκδοση Ἀθήνα 1998.

ΥΠΕΡΕΙΑ, ΤΟΜΟΣ 1ος

ΠΡΑΚΤΙΚΑ Α΄ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

«ΦΕΡΑΙ - ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ - ΡΗΓΑΣ»

(ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ 1986) - Ἀθήνα 1990.

Ἐπιμέλεια: Παν. Καμηλάκης καί
Αἰκ. Πολυμέρου - Καμηλάκη.

ΥΠΕΡΕΙΑ, ΤΟΜΟΣ 2ος

ΠΡΑΚΤΙΚΑ Β΄ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

«ΦΕΡΑΙ - ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ - ΡΗΓΑΣ»

(ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ 1992) - Ἀθήνα 1994.

Ἐπιμέλεια:

Δημ. Καραμπερόπουλος,

Ε. Κακαβογιάννης

ΥΠΕΡΕΙΑ, ΤΟΜΟΣ 3ος

ΠΡΑΚΤΙΚΑ Γ΄ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

«ΦΕΡΑΙ - ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ - ΡΗΓΑΣ»

(ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ 1997) - Ἀθήνα 2000.

Ἐπιμέλεια:

Δημ. Καραμπερόπουλος.

ΑΙΜ. ΛΕΓΡΑΝΔ - ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΥ

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΠΕΡΙ

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ ΚΑΙ ΤΩΝ

ΣΥΝ ΑΥΤΩ ΜΑΡΤΥΡΗΣΑΝΤΩΝ

ΕΚ ΤΩΝ ΕΝ ΒΙΕΝΝΗ ΑΡΧΕΙΩΝ

ΕΞΑΧΘΕΝΤΑ

ΑΘΗΝΑ 1891 - Α΄ ἔκδοση Ἀθήνα

1996, Β΄ ἔκδοση Ἀθήνα 2000.

Φωτοαναστατική επανάδοση
μέ εύρετήριο ονομάτων.

ΜΑΡΙΑ ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ

Ο ΡΗΓΑΣ ΣΤΑ ΒΗΜΑΤΑ ΤΟΥ

ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Ἀθήνα 1996.

ΔΗΜ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΟΝΟΜΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΟΥ

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ

Ἀθήνα - Βελεστίνο 1997,

Β΄ ἔκδοση Ἀθήνα 2000.

ΝΤΟΥΣΑΝ ΠΑΝΤΕΛΙΤΣ
Η ΕΚΤΕΛΕΣΗ ΤΟΥ ΡΗΓΑ

ΒΕΛΙΓΡΑΔΙ 1931 - Ἀθήνα 2000.

Μετάφραση ἀπό τὰ Σερβικά

ὑπό Π. Σπυρούδη,

Εἰσαγωγή Ἰ. Παπαδριανός.

Ἐπιμέλεια:

Δημ. Καραμπερόπουλος.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΡΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ

RIGAS VELESTINLIS

LEGEND AND REALITY

Ἀθήνα 1994.

ΝΕΣΤΟΡΟΣ ΚΑΜΑΡΙΑΝΟΥ

ΡΗΓΑΣ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗΣ

ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΙΣ ΚΑΙ

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΖΩΗ

ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

Εἰσαγωγή - μετάφραση - σχόλια

Ἀθαν. Ε. Καραθανάση

Ἀθήνα 1999.

ΛΕΑΝΔΡΟΥ ΒΡΑΝΟΥΣΗ

ΡΗΓΑΣ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗΣ

1757 - 1798

Ἀθήνα - Βελεστίνο 1997.

ΓΙΑΝΝΗ ΚΑΡΑ

ΓΕΡΜΑΝΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ

ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ. ΣΤΕΦΑΝΟΣ

ΔΟΥΓΚΑΣ

Η ΠΕΡΙ ΦΥΣΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Ἀθήνα 1993.

ΔΗΜ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΓΝΩΣΕΙΣ ΑΝΑΤΟΜΙΑΣ ΚΑΙ

ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΥ

ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

ΑΝΘΙΜΟΥ ΓΑΖΗ

Ἀθήνα 1993.

